

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»
Гуманітарний факультет
Кафедра культурології та філософії

Кваліфікаційна робота
На здобуття освітнього ступеня магістра
на тему: **«Міжкультурно-комунікаційний аспект розвитку
релігійного туризму в Центральній Європі: релігієзнавчий аналіз»**

Виконала студентка VI курсу, групи МР-61
спеціальності 031. Релігієзнавство
освітньо-професійної програми «Релігієзнавство»
Кравчук Світлана Вікторівна

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 4

Засідання кафедри культурології та філософії

Від 16 листопада 2020 року

Завідувач кафедри:

доц. Петрушкевич М.С.

Керівник – кандидат історичних наук, доцент

Шаправський Сергій Анатолійович

Рецензент – кандидат філософських наук, доцент кафедри

філософії НУВГП Сарнавська Оксана В'ячеславівна

Острог, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ.....	7
1.1. Поняття та особливості релігійного туризму.....	7
1.2. Сутність і різновиди релігійного туризму та паломництва.....	11
1.3. Сучасний стан і тенденції розвитку релігійного туризму.....	17
Висновки до 1 розділу	23
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ.....	25
2.1. Географія релігійного туризму Німеччини.....	25
2.2. Розвиток релігійного туризму в Республіці Польща.....	34
2.3. Центри релігійного паломництва на прикладі Австрії та Угорщини.....	41
2.4. Реалізація державної політики у сфері популяризації релігійного туризму в Республіці Чехія.....	50
Висновки до 2 розділу.....	58
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ.....	60
3.1. Основні ідентифікатори розвитку релігійного туризму.....	60
3.2. Розвиток релігійного туризму як шлях до відновлення туристичної галузі в умовах соціально-економічної кризи.....	66
Висновки до 3 розділу.....	73
ВИСНОВКИ	75

СПИСОК

ВИКОРИСТАНИХ

ДЖЕРЕЛ.....78

ДОДАТКИ.....84

ВСТУП

Релігійний туризм є невід'ємною частиною сучасної індустрії туризму. Люди всього світу все частіше обирають паломницькі та екскурсійні тури з обов'язковим відвідуванням релігійних пам'яток. Ринок релігійного туризму почав свій активний розвиток лише десятиріччя тому. В Україні цей вид туризму ще достатньо молодий, але він стрімко набуває популярності серед прочан різних конфесій. Саме тому, зараз звертається особлива увага на його популяризацію на внутрішній та міжнародний туристичний ринок.

У сучасному світі, туризм – це багатогранне явище, тісно пов'язане з історією, географією, економікою, медициною, культурою, релігією тощо. Релігійний туризм поділяється на два основні види: паломницький туризм (духовно-паломницький туризм); релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості. Релігійний туризм потрібен для: пошуку сенсу життя; «замолювання гріха»; набуття благодаті; молитви за рідних; демонстрації відданості вірі; виразу подяки; прагнення до зцілення від недуг (душевних і фізичних). Індустрія релігійного туризму включає в себе: об'єкти розміщення (чернечі келії, готелі-гуртожитки, кемпінги); підприємства харчування; транспортні фірми і організації; релігійні об'єкти.

Релігійний туризм в країнах Центральної Європи набуває стрімкого розвитку та популярності. Багато туристів, зокрема, українських відвідують святині країн Центральної Європи, особливою популярністю користується Німеччина, Польща, Чехія, Австрія та Угорщина.

Туризм займає важливе місце в економіці цих держав, адже це своєрідна візитна картка країни, яка знайомить широкий загал з економічним станом держави, розвитком національної культури, історією, традиціями та духовним потенціалом нації. Туризм в сучасному світі представляє собою досить розгалужену систему, одним із структурних елементів якої є релігійний туризм. Безліч туристів щороку відвідують святині різних країн.

Актуальність теми визначається значимістю релігійного туризму в

світовій економіці та його впливу на суспільні процеси. На міжнародному ринку туризму цей вид починає стрімко розвиватися. Попри це, про деякі його форми більшості не відомо. В сучасному світі більш ніж 90% екскурсійних об'єктів мають відношення саме до релігійного туризму. Успішна реалізація продуктів релігійного туризму залежить від добре продуманої, систематичної, ефективної реклами, що спрямована як на споживачів, так і на посередників.

Позитивно оцінюючи внесок вчених в розробку проблеми, слід зауважити, що існує низка недосліджених аспектів. Зокрема, проблема виникає у відсутності комплексної програми розвитку релігійного туризму. Крім того, відсутня ефективна рекламно-інформаційна продукція, яка змусить зацікавитись тим чи іншим релігійним туром. Більш ґрунтовного вивчення потребує залучення релігійних організацій національних меншин у процес взаємин із їхнім етнічним складом населення. Таким чином, актуальність, наукові дослідження проблем міжкультурно-комунікаційного аспекту релігійного туризму країн Центральної Європи, слугували підставою для вибору теми, визначення об'єкта, предмета, мети і завдання наукової роботи.

XX ст. стало важливим у розвитку індустрії туризму, саме в цей час почали активно вдосконалюватися транспортні послуги, інформаційно-комунікаційна інфраструктура. Людство має більше вільного часу для відвідування сакральних місць пов'язаних з їхнім віросповіданням, водночас збільшився інтерес до святих місць інших релігійних конфесій. Можливо це зумовлено певною кризою в релігійному житті в останні декілька десятиріч. Паломників цікавить безпосередня участь в релігійних культурах. Соціально-психологічна база паломницького туризму менша, аніж релігійного. Паломники здебільшого сповідують ту релігію, до святих місць якої приїхали для поклоніння. Екскурсії, відвідування музеїв, виставок – це для них вторинна, супутня задача, бо вони не настільки зацікавлені в цьому, на відмінну від релігійних туристів.

Прихильники релігійного туризму здійснюють подорожі коли відчують потребу в чомусь більшому, аніж культові дії в їх постійному місці перебування. Люди готові придбати релігійні тури задля задоволення власних потреб, а саме: помолитися, здійснити поклоніння святиням, ознайомитися з культурною спадщиною країни.

Метою магістерської роботи є релігієзнавчий аналіз міжкультурно-комунікаційного аспекту розвитку релігійного туризму в Центральній Європі.

Для досягнення даної мети було поставлено такі дослідницькі **завдання:**

- ознайомитися з поняттям, різновидами та особливостями релігійного туризму;
- з'ясувати відмінність релігійного туризму від паломництва;
- вивчити вплив релігійного простору на особливості перебігу суспільних процесів;
- дослідити розвиток релігійного туризму у країнах Центральної Європи, зокрема Німеччини, Польщі, Австрії, Угорщини та Чехії;
- визначити проблеми та перспективи розвитку релігійного туризму в країнах Центральної Європи.

Об'єктом дослідження є релігійний простір країн Центральної Європи.

Предметом дослідження є територіальна організація та географічні особливості країн Центральної Європи, динаміка і розвиток релігійного туризму на сучасному етапі.

Методи дослідження. В процесі дослідження теми, в роботі було використано такі наукові методи: аналіз (для розуміння сутності релігійного туризму, було проаналізовано його проблеми і перспективи розвитку), дедукція та абстрагування (відокремлення конкретних фактів від загальних понять), конкретизація, аргументація, порівняння (знаходження спільних і відмінних ознак досліджувальних видів туризму), класифікація (поділ та групування представлених видів туризму) та метод узагальнення, за

допомогою якого було зроблено загальні висновки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступному:

- систематизовано результати теоретичних досліджень поширення релігійного туризму в країнах Центральної Європи;
- виявлено закономірності й перспективні тенденції створення сприятливих умов для поширення релігійного туризму в країнах Центральної Європи;
- встановлено передумови, що впливають на міжкультурно-комунікаційних аспект релігійного туризму;
- визначено основні перешкоди та сформульовано рекомендації щодо розвитку релігійного туризму.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з туризму, маркетингу, менеджменту та реклами:

- дослідження з історії та теорії релігії, зокрема, акцентується увага на «релігійному туризмі» як структурному елементі туристичної діяльності (Ю. Калініч, О. Саган, О. Орлова, Т. Христов, М. Біржков);
- праці, присвячені аналізу різних аспектів феномену паломництва (О. Любіцева, П. Яроцький, З. Сапелкіна, І. Хроненко, Т. Андрєєва);
- праці, в яких розглянуті функції та завдання туризму (В. Бабарицька, М. Соколова, Н. Данько, А. Байназаров);
- дослідження, присвячені актуальним проблемам, пов'язаним із релігійним туризмом та паломництвом (А. Атік, Н. Жданов, Ю. Скорченко);
- праці, в яких розглядаються основи рекламної справи, вдосконалення маркетингової стратегії туристичного підприємства (О. Свтушенко, Н. Данько, А. Толкачов, А. Наумова).

Практичне значення роботи. Матеріали магістерського дослідження можуть бути використані для подальших наукових студій, а також при розробці навчальних курсів, які стосуватимуться релігійного туризму країн Центральної Європи.

Структура: магістерська робота складається зі вступу; трьох розділів, які поділяються на кілька підрозділів; висновків; списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел містить 66 найменувань; загальна кількість сторінок – 86 сторінок. Основний текст – 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Поняття та особливості релігійного туризму

Туризм – це активна форма людського спілкування, що допомагає пізнанню націй, розвитку взаєморозуміння та встановленню культурно-економічних зв'язків між народами, а відтак – розвитку співробітництва між державами, покращенню міжнародного становища в цілому. Спираючись на академічне визначення релігієзнавства, можна зрозуміти, що суть релігії полягає в інтуїтивному відчутті людиною наявності в собі Вищої Сили, яка підносить її над самою собою і дає можливість відчутти себе у світі та весь світ у собі. Слово «релігія» походить з латинської мови і має багато різних значень. Саме через це, простежується складність релігійного феномена, який охоплює «світ видимий і невидимий», а також різні суб'єктивні орієнтації дослідників.

Релігійний туризм – це поїздки за межі традиційного середовища на термін не більше року з метою відвідування святих місць та центрів релігійної спадщини. Існує думка, що кожна людина незалежно від віросповідання, повинна відвідати святі місця. Перш за все, це знайомство з визначними культовими об'єктами своєї релігії та з іншими релігійно-культовими традиціями в різних регіонах. Водночас, це вдале поєднання відвідувань релігійних об'єктів з пізнавальними екскурсіями, які допомагають розширити кругозір та сприяє глибшому сприйняттю історичної та духовної спадщини. Релігійний туризм здійснюється на різні терміни. До прикладу, паломники їдуть до святинь на декілька днів, інші ж проводять біля святих місць – місяці.

Виникнення туризму як сфери діяльності безпосередньо пов'язане з релігійним паломництвом. Релігійний туризм бере свої витoki ще у дохристиянські часи. Так, мешканці Античних Греції та Риму часто

вирушали у подорож, щоб відвідати святилища і храми. В Середньовіччі міграція з релігійними цілями продовжувала розвиватися, а до сьогоднішнього часу досягла значних успіхів. Масового характеру набуває паломництво в своєрідній формі хрестових походів, метою яких було звільнення священних для християнства місць від «невірних». Але тільки в ХІХ ст. «священні подорожі» стають організованими. Варто зауважити, що ще наші предки активно займалися релігійним туризмом, тільки в них це не було так організовано та комфортно, як це відбувається в ХХІ ст.

Для чого потрібен релігійний туризм? На це запитання можна дати багато відповідей, зокрема: для пошуку сенсу життя; для замолювання гріхів; для молитви за рідних; для подяки богові (богам); з метою духовного пробудження та зцілення тощо.

Сьогодні, багато вірян, особливо старшого віку, подорожують саме з релігійною метою, такі подорожі на їхню думку, є корисними та призведуть до покращення життя. Під час організації поїздки варто врахувати фінансові можливості, адже подорожі не є дешевим задоволенням, однак туризм в межах своєї держави є досить доступним. Релігійний туризм є складовою індустрії туризму в цілому. Розвиток інформаційних систем створює зміни в культурному просторі та сприяє зміцненню зв'язків між народами, політичними системами та кофесіями.

Спираючись на визначення науковців, паломництво – це організовані подорожі вірян з метою поклоніння святим місцям. Термін «паломництво» походить від лат. «palma» (пальма), і бере свій початок з іудейські традиції привозити з Палестини пальмову гілку. До перших прикладів таких подорожей можемо віднести паломництво матері Костянтина Великого – Святої Олени до Єрусалиму, де вона відшукала хрест Ісуса Христа.

Релігійний туризм – це унікальний і різносторонній вид туризму. Він збагачує людину не тільки духовно, а й історично. Під час подорожі з релігійною метою, паломникові вдається здобути усе необхідне для себе – це «благодать Господню», історичну інформацію і духовний відпочинок.

Важливим елементом релігійного туризму є віра та молитва, без віри релігійний туризм немає сенсу, без молитви сенсу немає сама подорож. Особи, які подорожують з релігійною метою, безпосередньо не претендують на п'ятизіркові готелі чи надзвичайно комфортні умови, для них першочергове, це: молитва та духовне зцілення. Релігійний туризм позитивно впливає на суспільні настрої серед віруючих.

Варто зауважити, що паломництво є невід'ємною системоутворюючою частиною духовного буття суспільства, яке виконує важливі функції:

- духовно-просвітцьку: адже участь у поїздці дає можливість ознайомитися з історію;
- загальнодуховного значення: християнські обителі були не лише релігійними, але й культурними, освітніми та історичними центрами;
- благодійництва: туристи знайомляться з потребами храмів і здійснюють грошові пожертви.

Можна стверджувати, що релігійний туризм зародився з паломництва і зараз є більш спрощеним аналогом, який дає можливість людям різних конфесій пізнавати релігію та її прояви більш детально у різних країнах. Коли турист прагне до отримання благодаті та здійснює свою подорож для того, щоб досягти певних цілей, він вирушає як паломник, а коли турист прагне ознайомитися з релігійними місцями, побачити нові святині та дізнатися їх історію, він обирає релігійний туризм.

Релігійний туризм відрізняється від паломництва тим, що має більш комфортні умови, адже це цивілізованіший варіант, у якому, подорожуючому пропонуються організовані туристичні екскурсії, під час яких передбачене комфортне проживання. Паломництво – це подорож, яка наповнена духовним змістом і спрямована до святих місць із метою духовного очищення, спокутування гріхів.

Сучасний релігійний туризм приваблює:

- унікальними умовами для ознайомлення з різними релігіями та

культурами;

- налагодженням діалогу з представниками інших культур, переконань з різних регіонів та країн, що дозволяє порівнювати соціокультурний досвід;

- позитивними емоціями, які дозволяють людям відчувати себе в нових життєвих умовах.

Релігійний туризм має позитивний вплив на економіку, тому країни створюють належні умови для заохочення подорожуючих до своїх святинь. Прибуття туристів спонукає до розбудови інфраструктури, поліпшення умов комунікацій та налагодження побуту для покращення якості наданих послуг. Важливо пам'ятати про комунікаційну складову. В релігійному туризмі вона полягає у можливості саме релігійного збагачення суб'єкта подорожі – туриста. В цьому сенсі культові споруди виступають не лише об'єктами туристичної комунікації, але й її суб'єктами – це проявляється після повернення туриста з подорожі. Він починає ділитися враженнями від побаченого та почутого, тобто транслює духовні цінності близькому для нього соціумі. Видатний український педагог В. Сухомлинський у своїх працях наголошував на необхідності виховання в учнів добра та розуміння, що могло б посприяти подальшій успішній реалізації в житті [43]. Саме тому, слід зауважити, що релігійний туризм має значний комунікаційний потенціал, завдяки якому здійснює вплив на формування людської особистості. Релігійна подорож або паломництво здійснює вплив не лише на життя окремого туриста, а й на людей з яким він спілкується.

Специфічним фактором соціально-культурного планування релігійного туризму є його інтеграція в політику держави у сфері культури. Розвиток паломництва та релігійно-пізнавального туризму в цілому веде і до духовного виховання нації. Релігія є невід'ємною частиною будь-якої держави, її опорою. Паломництво і релігійний екскурсійно-пізнавальний туризм є інструментами культурного діалогу і слугують становленню суспільної злагоди та міжконфесійної толерантності.

Варто зауважити, що в періоди політичних криз чи військових протистоянь на окремих територіях або між країнами, чисельність паломників різко скорочувалась, але повністю не припинялася. Простежуючи тенденцію розвитку подорожей з релігійною метою, характерною особливістю їх є ритмічність, досить часто сезонність, зумовлена релігійними святами, які в багатьох країнах визнанні як національні, що сприяє посиленню руху туристів. Релігійні подорожі є досить важливим історико-суспільним явищем із власними функціями та особливостями, контингентом споживачів, що значно посилює сегмент сучасного туристичного ринку.

Отож, релігійні поїздки становлять важливий чинник для формування духовного світу людини. Визначення туризму як виду діяльності нічим не поступається поняттю та сутності паломництва. Безперечним є доказ того, що паломництво несе за собою реалізацію духовних потреб особистості, мандрівок із метою самовдосконалення та самоствердження, морально-етичний та загальнокультурний розвиток особистості. Релігійний туризм відіграє важливу роль країн не лише Центральної Європи, але й в усьому світі. Ця галузь приносить також дохід як місцевому населенню відвідуваних територій, так і державі в цілому [10].

Однак його основною метою є створення сприятливої атмосфери між учасниками туристичної діяльності – господарем та відвідувачем. Це сприяє подоланню міжнаціонального непорозуміння та міжкультурної напруженості. Релігія є невід’ємною частиною сучасної туристичної галузі. Собори, мечеті, ієратичні музеї та духовні центри – це туристичні місця, які користуються все більшим попитом, а це означає, що вони є місцем безпосередньої взаємодії між людьми різних національностей.

1.2. Сутність і різновиди релігійного туризму та паломництва

Релігійний туризм вважається історично першим видом туристичних подорожей, що може бути віднесений до періоду формування світових релігій. За своєю сутністю туризм – явище багатofункціональне, туризм

активно впливає на життя людей, організацію їх праці та відпочинку, а відтак – на економічний і соціальний розвиток суспільства.

Сутність релігійного туризму позначається тим, що багато вірян знаходить для себе тільки позитивні якості від поїздок з релігійною метою.

Релігійний туризм поділяється на такі головні різновиди:

- паломницький туризм, що являє собою сукупність поїздок представників різних конфесій з паломницькими цілями, які за головну мету ставлять не комфорт, а релігійні цілі;
- релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості представляє собою відвідання місць пов'язаних з історією релігій, безліч дослідників проводять екскурсії по святих місцях для того, щоб знайти щось нове, сенсаційне та зацікавити населення у цьому місці;
- науковий туризм з релігійною метою, який притаманний для наукової сфери, представники якого досліджують особливості різних релігій.

Відмінність між цими напрямками полягає в меті поїздки. У першому випадку, туристи хочуть розширити свої знання та дізнатися нові факти про ті чи інші місця, побачити щось нове. У другому випадку, туристи подорожують для того, щоб поклонитися святиням, попросити благодаті або замолити гріхи, а також задля духовного збагачення. У третьому, туристи відвідують центри існуючих релігій, країни і регіони з багатими релігійними традиціями. Учені здійснюють свою поїздку з метою дослідження сакральної історії та введення в науковий обіг нових знань.

В екскурсійних турах, люди прагнуть збагатити свій духовний світ, розширити кругозір і отримати нові знання про історію релігії. Оскільки культові споруди в багатьох країнах є водночас і їх визначними пам'ятками, то стає очевидною популярність екскурсійного релігійного туризму. Другий вид поїздок, швидше за все, підійде людям, що подорожують з метою поклоніння святиням. Науковий туризм з релігійною спрямованістю

характеризується тим, що туристи прямуть до центрів не лише монотеїстичних релігій, а й у місця з багатим політеїстичним минулим. Такі поїздки фахівців не є популярними, але все ж розширюють географію релігійного туризму. Варто розглянути детальніше різновиди релігійного туризму (рис. 1).

Отож, спробуємо подати структуру релігійного туризму зважаючи на окремі його складові. Для початку варто виділити види релігійного туризму відповідно до його об'єкту: проща до святих місць (усіляких каменів, гірських вершин, струмків, озер на яких чи поблизу яких «з'являлися» образи Богоматері чи святих); до культових споруд (монастирів, капличок, церков, костелів або їх залишків); до об'єктів пов'язаних з релігійною священною історією (Віфлієм, Єрусалим, Рим та ін.).

Наступним у кваліфікації є рівень, який відповідає суб'єкту туристичної діяльності. Тут варто виокремити паломництво та звичайний релігійний туризм. Паломництво варто розглядати як туристичну подорож певного суб'єкта до об'єкта культу, яка зумовлена релігійними переконаннями суб'єкта в чудодійності божественної сили святині. До категорії «звичайний» релігійний туризм відносимо випадки, коли культові споруди відвідує особа, яка себе не ідентифікує з жодною релігією.

Зосередимо свою увагу на паломництві з метою кращого розуміння цього явища. У туристичній сфері зазвичай виділяють декілька видів паломництва, що класифікуються за різними ознаками:

- за складом подорожуючих: індивідуальні, сімейні та групові;
- за тривалістю: тривалі та короткочасні, тривалі паломництва відбуваються переважно за кордон, а в межах своєї країни паломники вирушають у піші прощі чи їдуть транспортом на день-два;
- за сезонністю: цілорічні паломництва, а також мандрівки приурочені до релігійних свят, особливою популярністю славиться подорож під час великих свят, таких як Різдво чи Великдень;
- відповідно до об'єктів відвідин: конфесійні (монастирів, храмів),

а також природно-культурні місця (гори, озера, печери), якщо паломник прямує у далеку поїздку він зосереджує увагу на тому аби відвідати усі святині, які є в певній місцевості за винятком тих паломників, які їдуть на тривалий час у певну святиню для конкретних цілей;

– за місцем розташування об'єктів: внутрішні (в межах державних кордонів) і зарубіжні паломницькі тури. Зарубіжні тури все з кожним роком набувають популярності та з'являються нові координатори, які займаються цією діяльністю. Якщо в давнину паломникові слід було всю поїздку організувати самому, то зараз цим займаються екскурсоводи та туристичні агенства;

– за ознакою обов'язковості: добровільні та обов'язкові тури (наприклад, в ісламі паломництво (хадж) відповідно до релігійних приписів повинен здійснити кожен правовірний мусульманин хоча б раз у житті).

У нинішніх реаліях, паломники не потребують комфортних турів. Популярністю серед них користуються екскурсії, які дозволяють пожити поблизу самих святинь. До прикладу, 24% паломників прагнуть не лише відвідати святиню, а й пожити у монастирі [39]. На сьогоднішній день, завдяки широкому спектру послуг туристичних фірм, можна вибрати тур згідно власних побажань.

Паломницький тур відрізняється від всіх інших, реальною участю прочан у релігійному житті храму чи монастиря (відвідування богослужінь, долучення до молитовних практик, участь у роботах по облаштуванні обителі). Важливим аргументом на користь релігійного туризму слід вважати той факт, що паломництво є зустріччю не лише з Богом, а й з іншими людьми, що прямують «дорогою» до спасіння та кращого життя.

Рисунок 1. Форми релігійного туризму [23]

Релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості передбачає відвідини релігійних центрів, в яких туристи мають змогу побачити духовні об'єкти: культові пам'ятки, музеї, відвідати богослужіння, долучитись до різного роду ритуальних практик. Такі явища, зазвичай, носять сезонний характер і прив'язуються до подій, які мають відношення до історії тієї чи іншої релігії (Богоявлення, Страстний тиждень – зумовлюють збільшення туристичного потоку до Єрусалиму, хадж – до Меки та Медини).

Релігійний туризм також тісно взаємопов'язаний з науковими студіями. Учені, не залежно від свого віросповідання, відвідують центри існуючих релігій, країни і регіони з багатими релігійними традиціями.

Просуваючи релігійний туризм на туристичний ринок, агентства заохочують своїх клієнтів не тільки релігійними центрами такими як монастирі, храми, синагоги, а й музеями, різними культурними пам'ятками релігійного змісту тощо. Особливо попитом користуються так звані місця об'явлення, саме туди прагне потрапити більшість прочан та дослідників. За даними «Всесвітньої туристичної організації» щороку число паломників, які відвідують релігійні святині нараховує від 300 до 330 млн осіб, а кількість внутрішньодержавних та міжнародних релігійних мандрівок складає більше 600 млн одиниць [1].

Досить цікавими є статистичні відомості щодо вікового складу паломників (рис.2). Можна підсумувати, що найбільше цікавляться мандрівками з релігійною метою особи віком від 30 років і старше, а це свідчить про те, що рівень релігійності є найвищим серед осіб саме цієї категорії. Власне тому, переважна більшість туристичних агенств здійснює розробку надаваних послуг з акцентом на потреби і фінансові можливості цієї вікової групи.

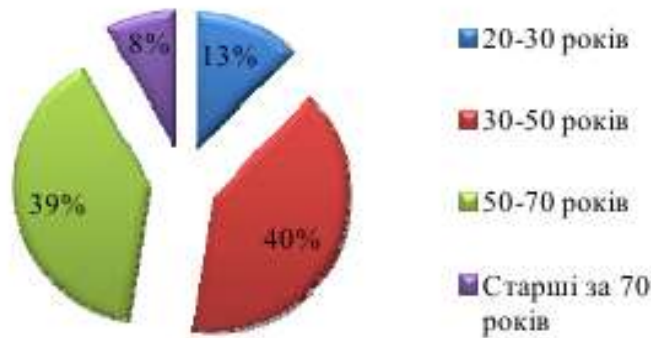

Рисунок. 2. Склад паломників за віком [19]

Варто розрізняти фактори, що впливають на розвиток туризму, вони в свою чергу поділяються на статичні та динамічні. До статичних відносять сукупність природно-географічних факторів, які мають незмінне значення; до динамічних належать: соціально-економічні, демографічні, матеріально-технічні та політичні, які можуть варіюватися.

Варто зауважити, що впродовж століть, саме паломництво створило систему організації тривалої подорожі з наданням туристам певного комплексу послуг, зокрема: проживання та харчування, перевезення, супровід екскурсій. Паломництво та релігійний туризму виконують такі функції:

- комунікативну (досить часто культові об'єкти є центрами суспільного життя);
- пізнавальну (в процесі подорожі, люди отримують нову інформацію щодо сакральних об'єктів, розширюють власний світогляд);
- лікувальну (під час подорожі, туристи можуть отримати духовне та фізичне зцілення);
- ресурсозберігаючу (зазвичай, організатори таких мандрівок сприяють збереженню довкілля).

Особливе місце серед низки факторів, що впливають на розвиток туризму є сезонність. Оскільки, залежно від сезону, кількість наданих послуг може зазнавати значних коливань. Разом з цим, цікавим фактом є те, що

паломники, досить часто, самостійно організують свої подорожі не вдаючись до послуг туристичних агенств.

Отже, релігійний туризм несе в собі позитивні характеристики як для вірян, так і для інших категорій осіб для яких релігія не є визначальним фактором. Туристичний ринок динамічно розвивається. Його релігійна складова охоплює широкий спектр туристичних послуг, які носять не лише теоретичний, але й практичний аспект. Власне, зазначеними факторами і зумовлена перспективність цієї сфери.

1.3. Сучасний стан і тенденції розвитку релігійного туризму

Популяризація туристичного продукту – це система заходів, спрямована на створення попиту і стимулювання збуту туристичних послуг, тобто ці дії направлені на збільшення продажів та отримання прибутку. Зважаючи на економічний потенціал окремих країн та наявність сакральних пам'яток, релігійний туризм знаходиться на різному рівні розвитку. Саме тому задля збільшення дохідності цієї складової економіки – є потреба у постійному фінансуванні та контролі за інфраструктурними об'єктами як з боку держави, так і приватних інвесторів.

Час бурхливого розвитку туристичної індустрії припадає саме на ХХ ст., оскільки в цей період значно покращилася інфраструктура, з'явилися нові технологічні можливості, удосконалювалася транспортна мережа та комунікації. Водночас, змін зазнає і саме «обличчя» туризму. У другій половині ХХ ст. окремі традиційні форми туризму почали втрачати актуальність та вже не настільки якісно задовольняли потреби туристів. Значна частина культових споруд перепрофільовувалася під музеї, концертні зали тощо. Перетрансформуюючись, таким чином, з об'єктів поклоніння на туристичні об'єкти.

У наш час, зміст і призначення багатьох культових об'єктів набуває свого первинного сенсу, вони стають об'єктами поклоніння та пізнання і привертають чималий інтерес з боку паломників. Релігійні цінності – це

частина культурної спадщини і об'єкти туризму одночасно. Релігійний туризм відіграє значну роль у системі як міжнародного, так і внутрішнього туризму. Люди вирушають у паломництво та екскурсійні поїздки до святих місць і релігійних центрів, під час яких долучаються до релігійних церемоній та обрядів, здійснюючи при цьому щедрі жертвоприношення. Таким чином, відбувається фінансова стимуляція цієї сфери, а отже і її розвиток.

Для успіху релігійного туризму необхідно дбати про систематичний та ефективний зв'язок з потенційним споживачем і торговим посередником. Саме цей фактор, скорочує зв'язок між споживачем і виробником туристичного продукту. Важлива складова цього зв'язку – вплив на цільову групу. Необхідно вселити таке уявлення про товар чи послугу, що змінило б думку людини і вплинуло на майбутню поведінку [6, с. 269]. На даний час існують такі важливі засоби просування туристичного продукту як:

- реклама;
- персональний продаж;
- стимулювання збуту;
- зв'язки з громадськістю.

Для розвитку релігійного туризму як і будь-якої іншої галузі, потрібно використовувати інформаційно-комунікаційні методики, засоби просування та реклами. Основними цілями реклами є передати інформацію та привернути увагу туриста. Маркетинг відіграє значну роль у діяльності туристичних фірм. За словами видатного американського науковця Ф. Котлера, маркетинг – це система організації всієї діяльності фірми по розробці, виробництву і збуту товарів та наданню послуг на основі комплексного вивчення ринку і реальних запитів споживачів із метою одержання високого прибутку [12, с. 44-45].

Порівнюючи концепцію туристичного маркетингу в 50-ті рр. ХХ ст., коли попит перевищував пропозицію, і попри те, що не всі фірми відповідали вимогам туристів, туристичні продукти все ж реалізувалися на ринку. Наразі, стандартного інструментарію маркетингу виявляється замало, оскільки без

використання комунікаційних прийомів, формування організаційної культури туристичного підприємства, ефективність маркетингової діяльності може бути неефективна. Тому основою сучасної концепції маркетингу в туризмі є налагодження довірливих відносин між клієнтом і менеджером. Маркетинг як вид діяльності спрямований на задоволення потреб за допомогою обміну. Він оперує такими категоріями: нестача, потреба, попит, товар, обмін, угода (операція), ринок та інші.

Класифікації споживачів відповідно до якісних і кількісних особливостей їх попиту є досить важливою. Цю процедуру в сфері маркетингу називають сегментацією ринку. Залежно від кількості, видів, місткості окремих сегментів і наявності відповідних ресурсів, підприємець приймає рішення про охоплення більших або менших фрагментів ринку своєю діяльністю. Простежено тенденції ефективної діяльності туристичних фірм та підтверджено той факт, що керівник фірми повинен визначити найбільш привабливі зі свого боку сегменти, які може обслуговувати ефективно, замість того аби вести конкурентну боротьбу по всьому існуючому ринку туризму. Будь-яка туристична фірма повинна слідкувати за змінами, які відбуваються на ринку туристичних послуг та швидко реагувати на кожну з них аби не втрачати імідж фірми та бути спроможним розширювати клієнтську базу.

Проведення маркетингового дослідження є однією із найважливіших функцій на ринку. Це широкий комплекс досліджень, необхідних для розробки ефективної маркетингової діяльності. Для успішного його проведення, необхідно перш за все, виявити проблеми, поставлені перед фірмою, сформулювати цілі дослідження і знайти шляхи їх досягнення.

Рекламна інформація може доводитися до споживачів за допомогою: телебачення, радіо, преси, соціальних мереж тощо. При цьому, використовуються різні засоби реклами, що відрізняються один від одного своїми складовими елементами, особливостями їх використання і розповсюдженням, масовістю і ефективністю впливу [19, с. 186]. Реклама –

це дієвий хід і він діє тоді, коли вона доцільна і просуває певну мету у певний час і у певному місці. Для створення рекламних повідомлень, існують різноманітні цілі, які поєднуються між собою. Існує три групи рекламних, релігійних цілей:

- перша група: це цілі, що створюють імідж та характеристику релігійного продукту. При виборі цієї групи використовуються різноманітні рекламні ролики в кінофільмах на телебаченні, рекламні листівки тощо;

- до другої групи входять цілі, що спонукають до використання стимулюючої реклами. Тут використовують теле-радіо рекламу, виставки, поштові розсилки тощо;

- третя група: це цілі, що за допомогою реклами забезпечують стабільні продажі та відношення споживача до виробника релігійних турів. Популярними засобами реклами в цій групі є: виставки; поштова розсилка; прихована реклама у вигляді статей про діяльність фірми. Правильним вважається той крок, що якнайкраще дозволяє вирішити дану рекламну ціль [10, с.864].

З кожним роком популяризація релігійного туризму набирає нових обертів, якщо в давнину наші люди могли подорожувати з релігійною метою не знаючи усіх нюансів цього місця, то зараз про об'єкт подорожі можна знайти досить обширну інформацію. Ефективність контролю здійснення реклами відбувається шляхом опитування клієнтів і відвідувачів офісу, звідки вони дізналися про фірму і турпродукти, які вони пропонують. Для того аби зрозуміти, які засоби реклами являються найефективнішими, порівнюють дані про витрати на рекламу з даними про отриманий прибуток від реалізації туру. Не менш важливим є участь у спеціалізованих виставках і ярмарках, які надають туристичній агенції значні можливості одночасного розповсюдження і отримання широкого спектру організаційної, економічної, технічної інформації. На практиці діяльності туристичних організацій виділяють два напрями формування каналів збуту, які в свою чергу поділяються на внутрішні та зовнішні:

- до внутрішніх каналів збуту відносяться: філіали, посередницькі агенства через які продаються туристичні послуги на території країни;
- зовнішні канали збуту представляють собою число зарубіжних туристичних фірм-посередників, з якими підписується угода-зобов'язання продавати у своїй країні туристичні поїздки.

Особлива увага на етапі формування туристичної пропозиції надається підготовці персоналу та перевірці його готовності до реалізації турів. Тому для цього необхідно торговому персоналу вивчати склад туру, його особливості, наявність додаткових послуг та інші нюанси. Крім цього, співробітники повинні володіти інформацією про країну призначення, особливості її національної культури, традиції, режим перебування для іноземних туристів. Торговий персонал також повинен поповнювати свої знання про нові країни та особливості перебування в ній, проходити підготовку з вдосконалення навичок продажу послуг і особливостей ділового спілкування з клієнтами. Це може проходити у вигляді тематичних семінарів із кваліфікованими фахівцями. Варто знати про форми реалізації туристичного продукту:

- реалізація через власні бюро продажі;
- реалізація через спеціально створені посередницькі турагенські мережі;
- використання спеціалізованих магазинів;
- реалізація завдяки наявності зв'язку з масштабними організаціями і підприємствами.

Екскурсійне обслуговування є досить важливою складовою при організації туру. Це методично продумана презентація визначних місць, пам'яток історії та культури, суть якої полягає в аналізі об'єктів, які оглядають екскурсанти, а також підготовлена розповідь про події, пов'язані з ними. До екскурсійних турів релігійної тематики відносяться відвідування найбільш значущих культових об'єктів та ознайомлення з їхніми історико-архітектурними і природними особливостями, а також з метою вивчення

певних аспектів релігійної діяльності.

На українському туристичному ринку досить успішно діє ряд фірм та агенцій, які займаються практичною організацією поїздок як прочан так і екскурсантів. В Україні нараховується близько 130 паломницьких відділів, служб, агентств, фірм і усі вони сформовані для того, щоб просувати релігійний туризм на світовий ринок. На релігійний туризм припадає від 160 до 360 тисяч організованих поїздок і екскурсій, з яких 120-300 тисяч – зарубіжні, і лише 20-60 тисяч – внутрішні [37]. Варто зазначити, що в Україні частка релігійного туризму в загальному туристичному потоці навряд чи перевищує 8-10%, але швидше за все – вона нижча. Тобто, рівень розвитку релігійного туризму в Україні як мінімум в два рази нижчий, ніж у середньому в світі, і це зумовлюється тим, що в Україні його мало популяризують, а також мала кількість реклами про українські святині проходить за кордоном, зокрема, в засобах масової інформації. Для того, щоб українському ринку досягнути рівня європейських країн, слід не лише якісно рекламувати свій продукт, в даному випадку релігійні місця, а й максимально їх модернізувати та розвивати [11].

Індустрія релігійного туризму повинна використовувати методи, які сприяють підтримці продажу туристичних послуг, це можуть бути: зниження ціни на паломницькі поїздки чи релігійні тури, знижки для дітей, літніх людей, студентів, спеціальні ціни на проживання в «низький» сезон, адже це може слугувати заохоченням для майбутніх туристів. В останні роки регулярно проводяться спеціалізовані виставки, біржі, конгреси та конференції для просування релігійного туризму. Позитивними є також ініціативи щодо відновлення і модернізації святинь.

На сьогоднішній день, існує небагато підприємств, які працюють з не настільки розвиненим тур-продуктом і усвідомлюють всі труднощі з його реалізацією. Для успішної організації туризму, який включає в себе відвідання святих місць необхідна співпраця туристичних підприємств з церковними інституціями і це слугуватиме запорукою розвитку релігійного

туризму. Основою успішності туристичної сфери є формування, просування та реалізація комплексу туристських послуг, які об'єднуються загальним цільовим призначенням та забезпечується туристичними агенствами. До складу туристської індустрії входять також державні та громадські організаційно-правові структури, які регулюють та координують розвиток туризму в регіоні, при цьому забезпечуючи необхідними умовами, формуванню туристичної привабливості та іміджу ефективного функціонуванню системи туризму. Саме тому, цю сферу варто розглядати як самостійну соціально-економічну систему. Такий підхід дозволяє, з одного боку, виявити структурні особливості з різноманітним внутрішнім зв'язком, а з іншого – визначити характер взаємодії безпосередньо із зовнішнім середовищем.

Висновки до розділу 1

Отже, у світовому масштабі характерною ознакою туризму останніх років є достатньо висока динамічність і стабільність розвитку, а також значний вплив на економіку країн, які мають рекреаційні ресурси. Досліджувалося питання про теоретико-методологічні основи релігійного туризму, розкрито сутність поняття та особливості релігійного туризму. Було встановлено, що релігійний туризм поділяється на самостійні різновиди: паломницький, езотеричний, релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості, сакральний. Детально охарактеризовано сутність і відмінність кожного виду релігійного туризму.

Релігійний туризм відіграє значну роль у системі як міжнародного, так і внутрішнього туризму. Прослідковано, що для успіху цієї сфери, необхідно дбати про систематичний і ефективний зв'язок з потенційним споживачем і торговим посередником.

Представлено практичний аспект здійснення релігійного туризму, адже, аргументуючи актуальність та доцільність дослідження цієї сфери, необхідно представити модель трансформації теоретичного матеріалу на

практиці. Крім того, простежується тенденція проведення спеціалізованих виставок, конгресів та конференцій для просування релігійного туризму.

У процесі аналізу цієї галузі як явища з'ясовано, що існують різні методики популяризації продукту на туристичний ринок. Водночас, кожна країна намагається розвивати цю сферу у відповідності до існуючих на її території сакральних об'єктів – відповідно кожна країна має свій досвід у сфері релігійного туризму.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

2.1. Географія релігійного туризму Німеччини

Країни Центральної Європи мають розвинену інфраструктуру, яка є необхідною умовою для належної організації та повноцінного розвитку туристичної сфери. Серед країн регіону Німеччина є чи не найкращим зразком не лише в організаційному, але й безпечною державою. Про розвиток туристичної сфери свідчать й статистичні показники, відповідно до яких за 2019 р. на території Німеччини розроблено та впроваджено 180 тематичних маршрутів для ознайомлення з культурними, історичними та природними пам'ятками. Щорічно країну відвідують близько 30 млн туристів. Такі міста, як Берлін, Гамбург, Баден-Баден і Бремен мають високі показники щодо туристичної привабливості та залучення до відвідування іноземними туристами. За підрахунками експертів, у 2023 р., доходи в'їзного туризму зростуть до 35 млрд євро, а кількість туристів, які відвідають Німеччину, складатиме понад 37,0 млн осіб на рік [45].

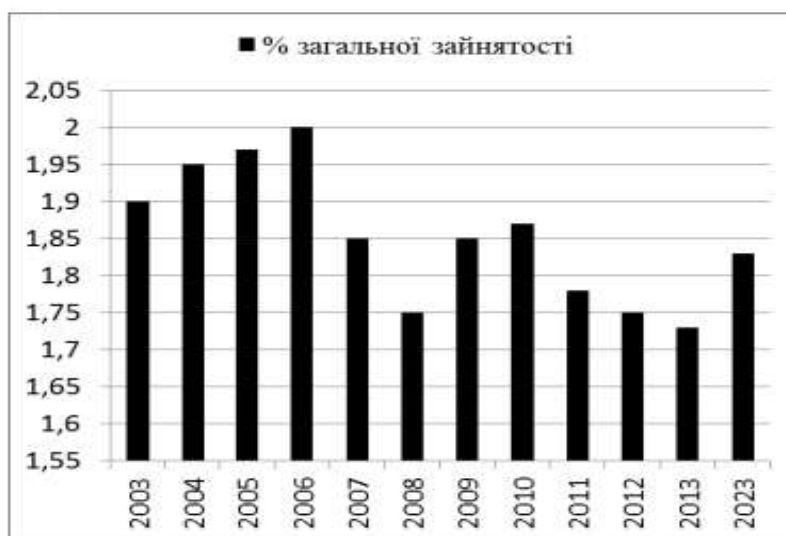

Рисунок 3. Частка зайнятих у сфері туризму від загальної зайнятості ФРН (%) [54]

Особливість німецького менталітету є те, що переважна більшість громадян, не зважаючи на фінансове становище, проводять свої відпустки в межах країни, таким чином розвиваючи власну сферу туризму. До того ж, політика уряду передбачає системність у фінансуванні належного стану історичних та релігійних пам'яток, які викликають зацікавлення в іноземців. Приймаючи більш ніж 133 млн. іноземних туристів (у 2020 р.), Німеччина посіла сьоме місце з найбільш відвідуваних країн у світі. У загальній складності 27,2 млрд. євро витрачаються в Німеччині в рік на подорожі і туризм, що еквівалентно 3,2 % ВВП країни [47].

У житті сучасних німців релігія відіграє далеко не останню роль, не зважаючи на зниження загального рівня релігійності і відвідуваності релігійних об'єктів. Водночас, переважна більшість громадян країни позиціонує себе християнами, але при цьому – відвідуванню храмів та участі в обрядодіях прерогатива не надається. Найбільш помітне місце релігії в житті країни спостерігається у неділю, коли практично усі магазини, державні установи, навчальні заклади зачинені, адже німці вважають, що цей день повинен бути присвячений родині та церкві.

У Німеччині гарантована свобода слова і віросповідання. Вона є одним з основних прав людини. Свобода віри, совісті, релігійних або ідеологічних переконань, що гарантується п. 1 ст. 4 Основного Закону, включає серед іншого: право вільного вибору щодо приєднання (або неприєднання) до релігійної або ідеологічної спільноти, право батьків забезпечувати таке релігійне і моральне виховання своїх дітей, яке вони вважають доцільним й узагалі право діяти згідно зі своїми переконаннями. Переважна більшість осіб з національних меншин та етнічних груп Німеччини є членами релігійних спільнот і належать до протестантської або католицької церкви [2]. Відповідно, ніхто не може дискримінувати на підставі його релігійних переконань, не існує «державної церкви», політика і релігія існують окремо, вибір релігії – особиста справа кожного.

Як уже було зазначено, переважаючою релігією в країні є

християнство. На півдні і заході країни проживають в основному представники віряни католицької церкви, тоді як на півночі досить велика частка населення – протестанти. Згідно із статистичними даними за 2020 р. близько 6% населення Німеччини сповідують іслам. Вкрай мало в країні представників буддизму, іудаїзму, індуїзму. Варто зауважити, що близько 30% населення Німеччини не відносять себе до жодної релігії [3].

У сільській місцевості, туристи шукають ідилію, яка відсутня в місті, у той час як міста приваблюють сучасною та класичною архітектурою, а також культурними пам'ятками. Відомо, що німці вміють відпочивати, хоч і подорожують в межах своєї країни. Німеччина все більше подобається іноземним мандрівникам. Найбільше державу відвідують туристи таких країн: Італія, Данія, Польща, Росія, Румунія, Чехія, Австрія, Франція (рис.4).

Рисунок 4. Карта Німеччини з найбільш відвідуваними туристичними місцями [1]

Визначними релігійними туристичними місцями в досліджуваній країні

є собори, зокрема, варто виділити такі: Берлінський кафедральний собор, Трійський кафедральний собор святого Петра, кафедральний собор Святої Трійці, Кельнський собор. Зупинимось детальніше на описі зазначених туристичних об'єктів.

Берлінський кафедральний собор є найбільшою протестантською церквою Німеччини. Собор побудований в стилі епохи Відродження, розташований на Музейному острові Берліна. За задумом архітекторів, він був покликаний стати головною опорою протестантизму в Європі. Для відвідувачів відкрито склеп династії Гогенцоллернів, де представлено 70 з 89 збережених поховань. Цікавим фактом є те, що висота Берлінського кафедрального собору до початку Другої світової війни становила 114 метрів, сьогоднішня висота собору становить – 98 метрів [31]. Особливістю цієї святині є також оглядовий майданчик, який приваблює щороку все більше туристів. З висоти 50 метрів можна помилуватися красивим краєвидом та історичним центром Берліна. Сьогодні, це діючий храм в якому проводять органні концерти та фестивалі, відвідати собор можна як самостійно з аудіогідом, так і в якості учасника екскурсії.

Трійський кафедральний собор святого Петра – один із найстаріших храмів Німеччини. В конструкції собору можна знайти зразки практично усіх європейських архітектурних стилів. У соборі зберігаються важливі для християнської традиції артефакти, серед яких посудина з головою Святої Олени, частина ланцюга яким скували Апостола Петра, цвях Святого Андрія Первозванного та мощі святих Іоакима та Анни. Нині, собор своєю архітектурою та особливо гострими баштами схожий на старовинний лицарський замок. Туристи запевняють, що це унікальна святиня, яка свідчить про давню цивілізацію та культуру на німецькій землі.

Кафедральний собор Святої Трійці – розташований у місті Дрездені. Храм славиться своїм чоловічим хором, існуючим з моменту його заснування. Кафедральний собор Дрездена є палацовою церквою, тому виконує також і функції королівської усипальниці. Собор зведений у стилі

пізнього бароко і виділяється серед міської забудови своєю 85-метровою дзвіницею. Зовні його прикрашають балюстради і 78 статуй в розкішному внутрішньому оздобленні. Особливої уваги також заслуговують кафедра в стилі рококо, виконана майстром Б. Пермозер [13]. Також орган, який є останньою роботою одного з найкращих майстрів органних справ Йоганна Зільбермана та чудові вівтарні прикраси.

Кельнський собор, присвячений святому Петру та Діві Марії. Собор є однією з найзнаменитіших пам'яток Кельна, яка входить до світової спадщини ЮНЕСКО. У ньому зберігаються мощі Трьох Царів та святої Ірмгардіс. Собор є найбільшою готичною церквою у Північній Європі. Святиня є цікавою тим, що в ній не лише проводять служби, а собор також є найбільшим музеєм міста, в якому знаходиться велика кількість картин, скульптур, фресок та інших цінних речей. До прикладу, знаменита Міланська Мадонна – є однією з найвідоміших скульптур у світі знаходиться в приміщенні святині. Не менше захоплення викликає Хрест Геро – двометровий дубовий хрест, подарований собору кельнським архієпископом святим Геро. Храм давно став шедевром європейської культури, яким нині захоплюються не лише туристи, а й місцеві мешканці.

Ульмський собор – лютеранська церква, яка є найвищою у світі і саме тому приваблює до себе туристів та паломників, шпиль церкви сягає висоти у 161,53 м. Для порівняння, висота Кельнського собору (другого за висотою в Європі) – 157 м. Окрім духовного збагачення, туристи також мають можливість оглянути гарні краєвиди, піднявшись по кам'яних гвинтових сходах на висоту 143 м. [3]. Цікавим фактом є те, що символом міста Ульм, вважається горобець, на честь якого на даху Ульмського храму навіть встановлено пам'ятник. За легендою, саме горобець допоміг при будівництві міста.

Аахенський собор – вважається однією з головних пам'яток не лише в м.Аахен, але й у всій Німеччині. Собор внесений до списку Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. Є архітектурним комплексом, що поєднує

стилі різних періодів. Святиня включає декілька будівель – від раннього Середньовіччя і до сучасності. У Аахенському соборі відбувалася коронація німецьких імператорів впродовж більш ніж 600 років. На хорах собору можна побачити мармуровий трон Карла Великого, а зі стелі звисає кована люстра, піднесена в дар собору Фрідріхом Барбаросою. Один раз на сім років сюди з'їжджаються паломники з усього світу, аби на власні очі побачити християнські святині серед яких сукня Богородиці та пояс Христа. Відомо, що найближче паломництво відбудеться з 10 по 24 липня 2021 р. [4].

Базиліка 14-ти святих помічників у Баварії є католицьким храмом в складі бенедиктського монастиря святих Ульріха і Афри в Аусбургу – Баварія. Має вигляд прямокутної форми із витягнутою лінією. Будівля являє собою неповторний шедевр середньовічної архітектури. Храм присвячений чотирнадцяти святим, шанується як єдина група з часів епідемії бубонної чуми, що вибухнула в Європі в 1346-1349 рр. і забрала майже 25 мільйонів життів.

Стара капела в Регенсбурзі – одна з найстаріших церков Баварії. У 2006 р. увійшла до спадщини ЮНЕСКО. Інтер'єр церкви прикрашений позолотою і декоративною штукатуркою, скульптурами і фресками. Стара капела є місцем паломництва віруючих зі всього світу – в церкві зберігається чудотворний образ Діви Марії з Ісусом на руках. Крім того, в церкві можна побачити орган, освячений папою римським Бенедиктом XVI. Однією з реліквій Старої капели є чудотворний образ Богоматері з немовлям Ісусом на руках, створений, як вважається, самим євангелістом Лукою. Чудотворна ікона була подарована імператору Генріха II папою Бенедиктом VIII у 1014 р. з нагоди коронації імператором Священної Римської імперії.

Колегіальна церква св. Стефана в Майнці – була заснована в кінці X ст. главою німецької церкви архієпископом Майнца Віллігіусом. Відома базиліка з колонами побудована в романському стилі з елементами готики та бароко. Під час післявоєнної реконструкції велика частина будівлі була відновлена з деякими змінами в первісній конструкції. Сьогодні, церква

Святого Стефана являє собою тринейфну базиліку з хорами і великою восьмикутною дзвіницею. Захоплює туристів своєю історією та архітектурою.

Варто зауважити, що іслам набуває більшого значення в релігійному житті Німеччини. У багатьох містах утворилися навіть великі мусульманські громади. Згідно з статистичними даними за 2019 р., в Берліні проживає близько 440 000 сповідників ісламу, які складають 11,6% населення [1]. Відомо, що єврейське життя в Німеччині, яке було повністю зруйноване Голокостом, відродилося після завершення конфлікту між Заходом і Сходом завдяки іммігрантам з колишнього СРСР.

Зважаючи на міграційні процеси ХХ – поч. ХХІ ст., Німеччина стала більш різноманітною в релігійному відношенні. Поруч з усталеними вірування з'явилися нові релігійні течії, які розширили релігійну палітру країни [35]. Але, не зважаючи на видозміну конфесійної карти, переважна більшість німців досить прохолодно ставиться до т.зв. прийшлих релігій. Майже кожен другий житель Німеччини ставиться до ісламу з острахом і вбачає в його представниках певну загрозу. Разом з цим, на сході ФРН, де проживає менше мусульман, значно більше виражено скептичне ставлення до ісламу, ніж на заході. Було проведено опитування серед населення Німеччини, за яким визначено, що нині лише третина опитаних вважає, що іслам збагачує Німеччину [44]. У той же час, більшість німців схиляється до думки, що такі релігії як християнство, іудаїзм, індуїзм та буддизм вносять більш позитивний вклад в життя країни. В 2014 р. була відкрита одна з найбільших в Європі гомп – зал буддійської медитації. В ній можуть проводитися як щоденні буддійські практики, так і лекції про буддизм та медитаційні курси.

Наразі у Німеччині проживає майже 200 000 тисяч євреїв [18]. Досить цікавою локацією для туристів нині є Єврейський центр релігійної спільноти Мюнхена і Баварії, який включає в себе головну синагогу. Це місце, де представники общини збираються і обмінюються досвідом. Також там

проводяться культурні заходи різного формату. Відвідуючи Берлін, варто оглянути об'єкти, які пов'язані з історією берлінських євреїв, а саме:

- монумент загиблим євреям Європи за Бранденбурзькими воротами, який складається з 2700, різної висоти, бетонних стел;
- зниклий будинок Крістіана Болтанського;
- камінь спотикання в пам'ять про Марту Ліберман.

Уряд Німеччини виділяє значні кошти для підтримки релігійних об'єктів в належному стані. Комфортні міста й багаті на враження релігійні об'єкти, якісна медицина, зручне розташування, багата економіка – це ті аспекти, які приваблюють туристів. Зокрема, релігійні пам'ятки Німеччини викликають чималий інтерес з боку туристів. Такі міста Німеччини як Берлін, Дрезден, Мюнхен, Гамбург, Кельн, Нюберг та інші володіють певним містичним магнетизмом та щоразу б'ють рекорди по кількості відвідувань [46]. Таким чином, можна зробити висновок про те, що туристична індустрія Німеччини знаходиться на досить високому рівні, разом з цим має свою специфіку, зумовлену також історичними та регіональними особливостями.

На прикладі досліджуваної країни, виявлено той факт, що держава, яка зацікавлена у розвитку туристичної галузі, повинна створювати усі необхідні умови для існування і розвитку цієї галузі як всередині країни, так і за її межами, при цьому державне фінансування має спрямовуватися не лише на рекламні заходи, але й на глибокі маркетингові дослідження, підвищення рівня інформаційної прозорості, якісну освіту працівників туристичної індустрії, яка повинна відповідати світовим стандартам. Впорядкований підхід до розвитку туризму в Німеччині впродовж багатьох років втілюється у сучасному погляді на туризм як на невід'ємну частину економіки країни, інтегровану з іншими галузями національної економіки .

Завдяки підтримці держави, яка спрямована на розвиток малого та середнього бізнесу, підвищення зайнятості населення, а також стимулювання відсталих регіонів, галузь туризму має місце на існування та можливість інтенсивного розвитку. На практиці, в Німеччині це простежується у

реалізації довгострокових туристичних програм, наданні пільг для малих та середніх підприємств у сфері туризму. Відомим є той факт, що влада держави приймає активну участь у розвитку туристичного сектору, реалізує послідовні стратегічні дії на різних рівнях влади.

Нині, в країні простежується невтішна ситуація щодо перспектив туристичної галузі. Це пов'язано зі складною епідеміологічною ситуацією у світі. Пандемія Covid-19 завдає чималих збитків сфері туризму у багатьох країнах світу, тому керівництво держав миттєво реагують на необхідність мінімізувати економічні втрати. Так, уряд Німеччини запровадив бюджетне стимулювання туристичної сфери, прибутки якої в країні складають 23% ВВП. Було виділено фінансову допомогу, яка покриває витрати на рефінансування галузі, на підтримку ліквідності туристичних фірм, а також на рекапіталізацію з метою забезпечення платоспроможності компаній [63]. Крім того, запроваджено й інші заходи, які сприятимуть підтримці населення в такий непростий період. Прогнозуючи відновлення внутрішнього туризму Німеччини, є двояке відчуття цього процесу. Спеціалісти цієї галузі схиляються до думки, що найближчими роками німецькі туристи під враженням пандемії вирішать на певний час відмовитися від поїздок за кордон і якщо прогноз реалізується, то швидше за все, зростуть ціни на туристичні послуги зважаючи на зменшення туристичного попиту.

Отже, подорожуючи Німеччиною, варто звернути увагу і на релігійний туризм, адже завдяки своїй багатій історії, тут знаходиться велика кількість духовних святинь та архітектурних пам'яток. Туристичний потенціал країни є досить розвиненим, що забезпечує високий показник відвідування туристичних місць і залучення більшості туристів для проведення ділових зустрічей, культурно-ознайомчих екскурсій, відпочинкових курортів. Разом з високим економічним потенціалом, в країні існує цілий ряд краєзнавчих, історичних та географічних передумов, які створюють сприятливі умови для розвитку туризму. Німеччина – країна, яка межує з багатьма безумовно високорозвиненими європейськими країнами, що сприяє транзитному

туризму.

2.2. Розвиток релігійного туризму в Республіці Польща

У Польщі, як і в інших європейських країнах, релігійний туризм в даний час розвивається досить активно. Як правило, бажаючі пізнати культуру країни в цьому напрямку, вибирають для себе комплексні тури, що передбачають відвідування одразу ряду таких місць.

Привабливість релігійного туризму полягає в першу чергу в тому, що більшість святинь тут розташовані досить-таки компактно. Фактично їх можна детально оглянути за декілька днів, включивши до вищенаведеного списку кілька колоритних невеликих церков в передмістях і селах. Спеціальні ж паломницькі програми, як правило, охоплюють лише одну або дві позиції. Такий туризм тут дуже добре організований, є можливість розміщення мандрівників при монастирях, в хостелах з дотриманням всіх необхідних для такого туру умов. Зокрема, особам, які обрали для себе саме таку поїздку, не потрібно буде турбуватися про вибір місцевої їдальні з пісними стравами, а також організації місця для індивідуальних молитов. Все це вже продумано заздалегідь. Тим, хто вперше відправляється в Польщу в рамках саме паломницьких турів, слід звернути увагу на наступні моменти:

- більшість громадян Польщі є католиками за віросповіданням, саме тому такі тури будуть розраховані більшою мірою на представників цієї конфесії;
- слід з'ясувати, якою саме мовою будуть вестися богослужіння в храмах, щоб туристам було простіше приймати участь в обрядах;
- якщо поїздка планується з дітьми, слід обов'язково перед бронюванням дізнаватися, на яку саме вікову категорію розрахована обрана поїздка.

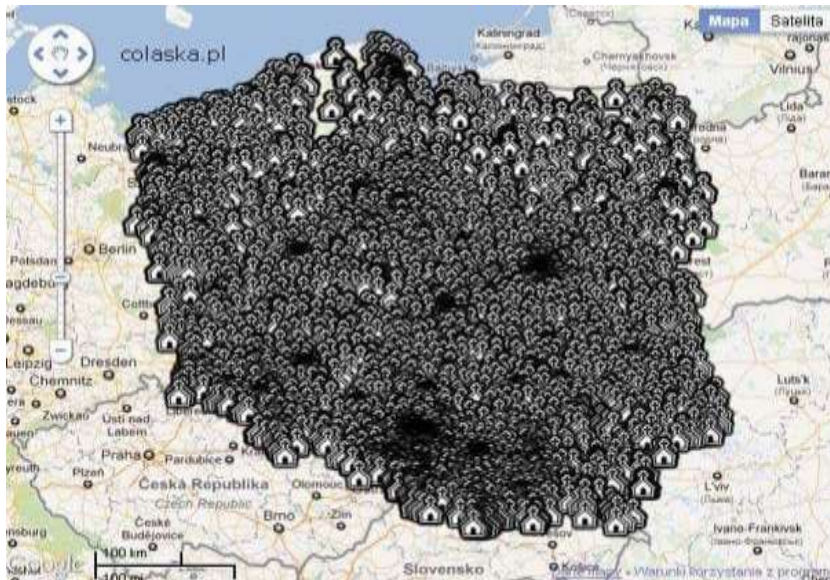
Сьогодні знайти спеціальні тури в Польщу можна не лише при храмах, а й в турагентствах. Останні, до речі, можуть допомогти в організації персональної поїздки, особливо, якщо дати перебування не збігаються з груповими пропозиціями. Крім того, турагенції беруть на себе вирішення абсолютно всіх організаційних питань. В цілому ж туризм як релігійний, так і

паломницький – досить цікавий напрямок, можливостями якого можна і потрібно користуватися, особливо в такій країні, як Польща. Головними релігійними святами поляків є Різдво, Великдень і День всіх святих. Польське населення вважається одним з найбільш релігійних у світі. Це країна необмежених туристичних можливостей.

На великі свята у Польщі проводять фестивалі та заборони. Варто зауважити, що поляки дуже люблять і шанують свято Божого Тіла. Щороку в м.Лодзь відбувається святкова процесія – тисячі людей, одягнених у традиційне польське вбрання цього регіону, так звані *pasiaki* – крокують містом почесною ходою.

Польським законодавством передбачено, що одружитися можна в Управлінні громадянського стану або в костелі (церкві). Пара укладає так званий конкордатний шлюб, який прирівнюється до офіційного і має ті ж правові наслідки: у подружжя з'являються права і обов'язки по відношенню один до одного. Однак, далеко не всі релігійні структури мають на це право. Не визнаються шлюби, зареєстровані релігійним союзом караїмів і мусульманським союзом. Одруження в мечеті має в Польщі характер тільки релігійної церемонії, але формально недійсний. Таким чином, щоб шлюб подружжя-мусульман вважався в Польщі законним, вони зобов'язані укласти також цивільний шлюб в Управлінні цивільного стану.

Католицька церква має суттєвий вплив на життя поляків. Тут також як і в Німеччині заборонена торгівля в неділю та святкові дні. Католицькі храми у Польщі практично на кожному кроці. Вони є надзвичайно захоплюючими та красивими зі своєю історією та архітектурою. В найменшому містечку присутній невеликий костел (рис.5).

Рисунок 5. Карта храмів у Польщі [52]

Польща є сусідом України, значна частина українських громадян працюють у цій країні і мають унікальну можливість бути не тільки її робітниками, а й туристами. Польща проводить ефективну політику у сфері туризму, має дієві механізми її реалізації, в основі яких лежить належне нормативно-правове та інституційне забезпечення. Така активна політика є цілком виправданою і згідно з даними Всесвітньої туристичної організації сприяє позитивній динаміці туристичних надходжень, тому вона могла б стати позитивним прикладом для наслідування відповідним державним органами України.

Крім католицизму в Польщі присутні й інші релігії. Рівноправність віросповідань гарантується Конституцією, тому щорічно в країні з'являється нові течії і їх послідовник. Другою за чисельністю вважається інша гілка християнства – православ'я. В країні налічується близько 400 тисяч прихильників, серед яких найбільшу кількість становлять білоруси, українці та росіяни. Є в Польщі і представники протестантських течій. Найбільш відомими серед них є так зване Міжнародне Товариство Дослідників Біблії, яке виникло два століття тому в США. Його представники вважають, що віруючі люди не повинні брати участь в суспільному житті і всіляко

закликають уникати політики. Діяло це Товариство суто завдяки добровільним пожертвуванням, не акцентували увагу на зборі коштів [4;56]. У Польщі є велика кількість архітектурних пам'яток, в тому числі соборів та костелів, які ваблять туриста. Тут по-справжньому шанують традиції та культуру свого народу.

Держава здійснює кроки для покращення життя не тільки в окремих сферах, а країни в цілому від найменш розвинених культурних пам'яток до найбільш популярних місць та аспектів життєдіяльності. Має своїх шанувальників на польських землях також іудаїзм. Представниками віросповідання є єврейські громади, загальна чисельність членів яких становить близько 7 тисяч чоловік. Найбільш численними вважаються громади в таких містах: Лодзь, Вроцлав і Валбжх. Представники ісламу в Польщі становлять близько 1300 осіб [7;37]. Вони є нащадками татар, які поселилися в країні у XV ст.

Релігія – важлива частина життя поляків. Кожен віруючий вважає своїм обов'язком відвідування храми по неділях і святкових днях, слідувати основним заповідям та виконувати необхідні ритуали. В Польщі можна побачити храми різних віросповідань. При цьому релігійність поляків має свої особливості, які сформувалися під впливом багатьох подій і особистостей, адже історія формування наявного польського світогляду була довгою і тернистою.

Поляки досить прагматичний народ, і це знайшло своє відображення в улюбленому для багатьох прислів'ї: «Не поляки створені для Бога, а Бог створений для поляків» [5;36]. Найпопулярнішими містами є Краків, Варшава, Вроцлав, Гданськ, Познань, Щецин, Люблін, Торунь, Закопане. Найбільша кількість туристів відвідує Польщу з таких країн: Німеччини, Великої Британії, Росії, України, США, Білорусі, Італії та ін. [50].

Влада одного з найкрасивіших польських міст, культурної та студентської столиці Польщі, міста Кракова ще у 2013 р. провела рекламну компанію з популяризації міста як головного польського центру релігійного

туризму. Відомо, що паломники були першими туристами Польщі [11].

Духовні скарбниці країни – це паломницькі місця світового значення. Краківські Лагєвники, де Ісус об’являвся св. Фаустині Ковальській, говорячи про Своє безмежне Милосердя, щоб звістка про нього розійшлася по всьому світу. Вадовіце – місце народження святого Кароля Войтили (Івана Павла II), а також м.Ченстохова та її знаменита «Чорна Мадонна».

Основними релігійними туристичними центрами Польщі є:

- Санктуарій Божого милосердя в Лагєвниках. Іван Павло II проголосив його Світовим центром милосердя під час свого перебування в Польщі, в серпні 2002 р. Поруч зі старим костелом, де похована свята сестра Фаустина, яка поширювала культ Божого милосердя, побудована нова базиліка за проектом професора Вітольда Ценцкевіча. В оформленні вітваря в Санктуарії використаний образ куша, нахиленого вітром в одну сторону та ікона «Ісус, на тебе уповаю» (Додаток А).

- Кальварія-Забжидовська – монастирський комплекс, зведений на початку XVII ст. У костелі періоду раннього бароко знаходиться ікона Божої Матері з Немовлям, особливо шанована віруючими. На території близько 300 га прокладені доріжки, уздовж яких споруджено більше 40 каплиць. Це місце часто включають під час розробки релігійного туру до Польщі, що підтверджується щорічним напливом туристів;

- містечко Вадовіце – це місце народження папи Івана Павла II. Щоденно сотні людей відвідує музей, що знаходиться у будинку, в якому народився і виховувався Кароль Юзеф Войтила, який пізніше став папою, саме цим і прославилося це містечко;

- Ченстохова – духовна столиця Польщі. Тут знаходиться великий католицький монастир. Повна назва – Санктуарій Пресвятої Діви Марії Ясногорської (пол. Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Jasnogórskiej). Монастир належить монашому ордену паулінів. Ясногорський монастир відомий як місце зберігання Ченстоховської ікони Божої Матері, яку вшановують католики як величну реліквію;

– Краків – культурна столиця Польщі, відоме своїми соборами, головним з яких є Кафедральний. Це головна святиня Польщі, місце коронації і усипальниця польських королів. Архітектура собору поєднує в собі стилі готики, бароко та ренесансу. Вражаюче місто в якому можна спостерігати черги великої кількості туристів біля визначних пам'яток, які мають на меті не лише відвідати святині, а ще й зробити фото на їхньому фоні.

Щороку в прощах беруть участь від 5 до 7 млн поляків. Це становить понад 15% від усього населення країни. В наш час, поляки становлять близько 5% усіх християн, які здійснюють паломництво по всьому світу і більше 20% християн, які здійснюють паломництво в Європі. Щороку Польщу відвідує близько 1,5 мільйона іноземних паломників [5].

Зручне розташування країни, зіткнення впливу багатьох національностей та віросповідань, посприяло привабливості Польщі своєю культурою. Одночасно з християнством, держава перейняла звичаї та мистецтво країн західної Європи. Свідченням цього є пам'ятки романської архітектури, а саме: Кафедральний собор у Плоцьку, могили перших правителів з династії П'ястів, базиліка в Тумі, а також численні церкви. Кладовища з багатьма орнаментованими надгробними плитами, які мають назву – кіркути, залишили за собою євреї, які склали 10% населення Польщі до початку Другої світової війни. Нині досі з'їжджаються хасиди до міста Леско, а також краківського кварталу Казімеж, які відвідують могили своїх цадиків.

Досить захопливим для туристів вважається стародавній давньоримський комплекс разом із Вавилем і кварталом Казімеж, який між іншим внесений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО [52]. Варто відвідати туристам:

- Маріацький костел з дерев'яним 5-фланговим готичним вівтарем;
- Вавель з королівським замком;
- квартал Казімеж – з пам'ятками єврейської культури, а саме:

цвинтарем і синагогами та музеєм юдаїзму;

– фестиваль єврейської культури, який користується популярністю серед туристів влітку.

Відомо, що у Вавельському замку проводилися найважливіші державні та релігійні святкування. Нині центр Краківського Казімежа – вулиця Широка на якій знаходиться велика кількість єврейських кафе та ресторанів, а також одна з найдавніших і найцінніших в Європі – Стара Синагога. Поблизу Кракова є також багато цікавих місць для туристів. Зокрема, відомі замки: готичний в Ойцові та в стилі Відродження в Песковій Скалі [42].

Святою квіткою Європи називають місто Вроцлав. Цікавим фактом є те, що згідно з історичними даними, місто належало полякам, німцям, чехам, австрійцям та угорцям. Тут змішувалися нації та народності, однак місту це не пішло на користь. Сьогодні, найпривабливішими локаціями у самому серці міста на Площі Ринок, є Ратуша у змішаному стилі готики і ренесансу, а також кам'яниці «Під золотим сонцем», «Під сімома електорами», «Під блакитним сонцем» до яких навіть приїжджають президенти з метою ведення політичних переговорів [58].

Варто також зазначити, що пандемія Covid-19 негативно вплинула на економіку польської держави. Польський уряд виділив 5,65 млрд євро на підтримку мікропідприємств туристичної галузі і передбачив таку ж суму на дотації для великих підприємств у формі облігацій чи позик [56]. Є велика надія на те, що більшість туристичних організацій зможуть відновити свою роботу та продовжувати реалізовувати тури аби задовольняти потреби туристів.

Отже, Республіка Польща активно розвиває релігійний туризм та паломництво, проте варто врахувати те, що вона є досить релігійною країною і переважна більшість жителів – католики, саме тому практично усі релігійні тури розраховані на них. Влада Польщі, як і Німеччини, прагне розвинути не лише найбільш відомі історичні місця та релігійні святині, але й маловідомі об'єкти. Перевагою релігійного туризму у Польщі є велика кількість святинь,

які розташовані в країні досить компактно, що дозволяє за декілька днів відвідати усі основні об'єкти. Ще у 2013 р., польське місто Краків, проводило масштабну рекламну кампанію у якій позиціонувало себе як найбільший центр релігійного туризму в Польщі. Також, відомий факт, що одними із перших паломників у світі були саме поляки.

Влада Польщі приваблює туристів та паломників не лише створенням комфортних умов для відвідування святих місць, але й створенням різноманітних релігійних заходів та фестивалів, що відбуваються під час релігійних свят.

2.3. Центри релігійного паломництва на прикладі Австрії та Угорщини

Австрія та Угорщина – це дві країни, які знаходяться в Центральній Європі. Вони межують одна з одною, тому багато туристів вирушаючи у тур намагаються відвідати їх одночасно. Держави славляться своїми краєвидами та пам'ятками архітектури. Австрія приваблює щороку мільйони туристів, її замки та палаци захоплюють з першого погляду, адже країна має досить розвинену інфраструктуру.

Найпопулярнішим місцем Угорщини, що приваблює туристів є столиця Будапешт. Угорщина після розподілу Австро-Угорської імперії зуміла зберегти свої пам'ятки та храми, а також модернізувати їх.

Дебрецен – це місто в якому туристи з релігійною метою мають змогу відвідати відомі місця поклоніння. Місто приваблює дивовижною історією та культурою, яка виникла на стику різних традицій. Тут розташовано безліч цікавих храмів і церков різних конфесій і кожна з них по-своєму прекрасна. Разом з тим, домінуючим є кафедральний собор Святої Анни, який був побудований у стилі бароко [49]. Бій курантів собору Святої Анни скликає на службу віруючих, а шпиль його високих веж видно з будь-якого куточка міста. Також туристів приваблює Велика Реформаторська церква, яка знаходиться в самому центрі міста і є символом протестантизму. Цікавим

фактом є те, що саме в стінах цієї будівлі була проголошена незалежність Угорщини від Австрії.

Австрійські церкви побудовані переважно в готичному або у бароковому стилі. У стилі класичного бароко побудовані багато палаців і храмів у Відні, Зальцбурзі, Граці. Найвідоміші представники бароко – монастирська церква в Дюрнштайні, монастир у Мельке, Національна бібліотека у Відні, замки Мірабель у Зальцбурзі та Бельведер у Відні [53, с. 66].

Більшість жителів Австрії сповідують католицизм. Впродовж XVI-XVII ст. точилися непорозуміння щодо домінуючої релігії в країні, це тривало до часів династії Габсбургів, коли існував серйозний конфлікт між двома основними християнськими громадами – католиками і протестантами. Завдяки тому, що Габсбурги були прихильниками католицизму, це допомогло йому стати домінуючою релігією Австрії. Разом з цим, династія проявляла терпимість до всіх інших віросповідань. Згодом в державі виникло 12 релігійних громад, серед них: мусульманська, єврейська, сербська, грецька, методистська, мормонська.

Конституція Австрії передбачає свободу віросповідання і уряд в цілому поважає це право, за винятком релігійних груп, які не мають статусу відповідно до «Закону про статус релігійних конфесій» 1998 р. [46]. Переважна більшість таких груп являють собою невеликі організації, куди входить менше 100 членів. Серед найбільших варто виокремити – Церкву саєнтології, яка наразі налічує близько 5000 тисяч осіб, а також Церкву об'єднання, приблизно з 700 прихильниками. Відомо, що деякі з цих громад називають «сектами». Одні з таких груп: Свідки Єгови, кришнаїти, Еканкар.

Австрія відноситься до числа небагатьох європейських країн, яка тісно пов'язана з єврейською історією. Площа Юденплац є унікальним місцем пам'яті: тут об'єднані в єдиний меморіальний комплекс пам'ятник відомого дизайнера Рахель Уайтрід. Тут демонструються релігійні, культурні та соціальні умови життя віденських євреїв Середньовіччя. Нині можна

побачити в підземних приміщеннях музею фундамент зруйнованої синагоги та окремі артефакти. Центральним місцем на площі Юденплац є меморіал пам'яті жертв Шоа, створений Рахелем Уайтрід. На плитці, якою викладено підлогу навколо меморіалу, вказані назви населених пунктів в яких під час панування нацистів були вбиті австрійські євреї.

Третина усіх австрійських мусульман проживають на території Відня. Довгий час до мусульман в Австрії ставилися нейтрально. Так, у 1912 р. було прийнято закон, за яким мусульман прирівнювали у правах до християн, а у 1979 р. створено Ісламську релігійну спільноту Австрії (IPCA) [46]. Створення єдиної мусульманської організації дозволило в 1982 р. запустити перший навчальний курс основ ісламу в школах країни. Підтримка курсу фінансується державою. Зі збільшенням мусульманської діаспори у жителів Австрії почали виникати побоювання, та негативне ставлення до них, це пов'язано, також і з деякими радикальними ісламськими організаціями. Так, в 2010 р. інститутом IMAS було проведено дослідження «Релігія та свобода» за яким:

- 72% населення критикують недостатню готовність мусульманської спільноти Австрії пристосовуватись до приймаючого суспільства;
- 71% опитаних впевнені, що іслам немає нічого спільного із західними уявленнями про свободу, демократію та толерантність;
- 61% респондентів погодились з тим, що Австрія – католицька держава та повинна нею залишатися (хоча лише 20% з них вважають себе релігійними людьми);
- 60% австрійців виступають за заборону мечетей та мінаретів;
- 54% австрійських громадян розділяють думку, що головна загроза для Європи – це іслам;
- 51% австрійців виступають за заборону носіння традиційних мусульманських головних уборів, особливо тих, що закривають обличчя;
- 42% погоджуються з тим, що чим менше мігрантів, тим краще.

Не дивлячись на те, що жителі Австрії почали негативно ставитися до поширення мусульман в країні, державна влада продовжує фінансувати будівництво мечетей та мінаретів. Останній час в Австрії збільшилася кількість терактів, що були організовані радикальними ісламськими організаціями. У зв'язку з цим, влада Австрії у 2018 р. заявила про плани депортації кількох імамів та закриття сімох мечетей. Крім того, ще 40 представників ісламських мечетей пройшли перевірку на лояльність до влади. Відомо, що 2 листопада 2020 р. у центрі Відня стався терористичний напад, до якого, як встановлено правоохоронними органами, були причетні ісламські організації, які одразу були закриті [1]. Таким чином, бачимо, що в Австрії існує проблема у налагодженні міжкультурно-комунікаційного аспекту між громадянами країни та мусульманськими мігрантами, адже стикаються непеєднувальні культури, тому в такому суспільстві виникають численні непорозуміння, через це створюються окремі райони, які заселені лише представниками однієї з культур та релігій.

У 2017 р. відкрився незвичайний храм, в якому за задумом його творців, зможуть молитися представники п'яти основних релігійних конфесій країни – християнства, ісламу, іудаїзму, буддизму та індуїзму. Церква п'яти релігій будувалася протягом року, представники цих основних конфесій знайшли своє відображення в інтер'єрі церкви, внутрішньому оздобленні та вітражах. І навіть місцеві мусульмани позитивно сприйняли появу незвичайної релігійної споруди, вважаючи його символом надії.

Якщо порівнювати релігійний склад цих двох країн, то в обох переважає католицизм. Всього в Австрії проживає 8,1 млн чоловік, серед яких 73,6% є католики, а 4,7% населення відносяться до протестантів (лютеран). Серед релігійних меншин в Австрії представлені індуїсти, сикхи, буддисти і православні (в основному серби). Відзначається досить великий приріст мусульман, особливо у Відні. В Австрії є також невелика єврейська громада, яка налічує близько 10 тис. чоловік. Близько 9% населення не сповідує жодної релігії [28].

В Угорщині католики складають 54,5% населення. Більшість з них належать до римо-католиків, лише 2,6% віруючих належать до греко-католиків [25]. Протестантів близько 19%, здебільшого це кальвіністи та лютерани. З релігійних меншин представлені: православні (серби, українці, росіяни, румуни), мусульмани, юдеї. Католицька церква в Угорщині включає в себе 4 митрополії і 9 єпархій (одна з них візантійського обряду). В країні організований військовий ординаріат, призначений для опіки військовослужбовців-католиків, він налічує 14 священників. Абатство Паннонхалма має статус незалежної територіально релігійної одиниці. Угорська греко-католицька церква складається з двох незалежних структур – єпархії Хайдудорога і самостійного апостольського екзархату Мішкольц. У країні існує також невелика громада вірмен-католиків. Протестантизм в Угорщині поширений переважно на сході, де є найбільш численною релігією. Понад 90% угорських протестантів – кальвіністи, є також лютерани, баптисти та інші [29].

Розташування Угорщини в Європі є досить-таки вдалим, саме з цієї країни можна почати захоплююче знайомство з Центральноєвропейським регіоном. Країна славиться національними особливостями та характерними європейськими рисами завдяки яким, поєднує як історичне минуле, так і сьогодення. Зберігаючи свої традиції, культуру та мистецтво, угорці не забувають слідкувати за світовими тенденціями. Крім того, ця країна славиться прекрасними ландшафтами, архітектурними пам'ятками, фортецями та замками.

Останнім часом, тенденції розвитку світового співтовариства все більше схиляються до етнокультурних зв'язків, на другому плані – економічні. Угорські вчені констатують той факт, що на відміну від Польщі, де переважає католицизм, в Угорщині набули значного поширення різні конфесії та жодна з них немає домінуючого становища. Згідно з основним принципом державно-церковних відносин в Угорщині – всі зареєстровані церкви мають рівні права [33, с. 44].

Відомо, що більшість туристів з Німеччини, Польщі, Франції та Чехії здійснюють туристичні поїздки з релігійними цілями до Австрії та Угорщини. Австрійські церкви побудовані переважно в готичному або у стилі бароко. У стилі класичного бароко побудовані багато палаців і храмів у Відні, Зальцбурзі, Граці. Найвідоміші представники бароко – монастирська церква в Дюрнштайні, монастир у Мельке, Національна бібліотека у Відні, замки Мірабель у Зальцбурзі та Бельведер у Відні.

Угорщина – це одна з небагатьох країн, де наплив туристів практично однаковий в будь-яку пору року. Історична та культурна самобутність країни приваблює сотні туристів щороку, можна оглянути яскраво виражену контрастність та багатогранність в архітектурних пам'ятках середньовічних міст Угорщини. Варто виокремити одне з найстаріших міст Кестхей, яке розташоване на березі відомого озера Балатон, північний регіон Угорщини знаменитий своїми природними та історичними скарбади, де розташована найвища точка країни – гора Кекеш. Центральний регіон країни являється найменшим за площею, але разом з цим найпопулярнішим серед туристів, які зазвичай відвідують такі головні міста як Вишеград, Сентендре, Будапешт. Країна приваблює туристів також західно-задунайським регіоном, в якому зосереджена численна кількість руїн середньовічних замків, старовинні церкви, вражаючі палаци. Переважна більшість туристів Австрії та Угорщини, звичайно намагаються відвідати найвідоміші святині.

Собор святого Стефана у Відні є символом християнства Австрії та головною святинею Відня. Будівля собору має довжину 107 м і 34 м в ширину, він був побудований в XIII-XV ст. Цей шедевр готичної архітектури є головним символом Відня і одним з найважливіших готичних будівель Австрії.

Церква Святого Рупрехта – це найдавніша церква Відня, славиться своїм дизайном та історією (Додаток Б). Вона розташована в історичному центрі міста на відстані близько 500 м від кафедрального собору святого Стефана і поблизу річки Дунай, що приваблює туристів в процесі своєї

подорожі. Сама церква освячена на честь святого Руперта, одного з святих покровителів Австрії і на честь нього неподалік від башні стоїть невелика статуя. Нині храм не функціонує як діюча парафіальна церква. У ньому проводяться концерти церковної музики, екскурсії, виставки.

Готична римо-католицька церква Марія ам Гештаде, традиційна церква дунайських моряків. Назва її походить з тих часів, коли біля берега, де знаходиться церква, швартувалися кораблі. У 1529 і 1683 роках, після турецьких облог, будівля була сильно зруйнована і відновлена лише в XIX столітті та доглядається до сьогодні.

Базиліка Маріяцелль – найбільше Марійське відпустове місце, куди з'їжджаються паломники. Фігурка Пречистої Діви Марії з Дитятком Ісусом заввишки тільки 49 см, за традицією одягнена у розкішні дорогоцінні ризи, розміщена в невеликій відкритій каплиці в центрі величного храму. Пресвята Богородиця вшановується тут як «Велика Матір Австрії», «Велика Владичиця Угорщини» та «Мати слов'янських народів» і є символом християнського коріння європейського континенту.

Собор Вотівкірхе відомий своїм готичним стилем, який наповнений прозорими вежами. У Вотівкірхе знаходиться могила захисника Відня від турків в 1529 р. Нікласа Сальма. Однак, сам храм не користувався популярністю і згодом перетворився на полкову церкву для ближніх казарм, хоча через певний період часу свою популярність все-таки отримав, особливо серед місцевих.

Церква святого Михаїла у місті Марія Повч. У цьому храмі знаходиться відома чудотворна ікона Матері Божої, до якої з'їжджаються для отримання зцілення від недуг. Відомо, що образ ікони є унікальним не лише через свої іконографічні риси, але й через те, що належить до так званих плакучих ікон. Віднедавна, церкву почали прикрашати мармуровими табличками, в яких вписані імена осіб і рід хвороби від якої чудесним способом,вилікувала Божя Мати.

У Будапешті популярністю користується також мусульманський

квартал, там дозволено проводити екскурсії для туристів. Охочим показують життя громади, знайомлять з їхньою культурою та звичаями. Попри це, за кілька останніх років, ставлення місцевих жителів Угорщини до мусульман істотно погіршилося. З 2015 р., від початку міграційної кризи, ксенофобські настрої в Угорщині зросли на 20%, нині 60% громадян країни, негативно ставляться до переселенців, і мусульман, зокрема. Відомо, що у містечку Ашотхалом, яке розташоване біля кордону з Сербією, заборонені ісламські головні убори, а також пібличні заклики до намазу. Попри те, що Угорщина останні роки переживає демографічну кризу, збільшувати кількість населення за рахунок людей іншої культури і щонайголовніше іншого віросповідання, влада Угорщини проти. Вони вважають, що згуртованість угорської нації багато в чому залежить від приналежності до християнства. Прем'єр-міністр Угорщини заявив, що більшість біженців є мусульманами і це є загрозою для ідентичності християн Європи [6].

За підрахунками Інституту маркетингових досліджень, проведене за замовленням Австрійської торгової палати, раптове завершення туристичного сезону в середині березня на території Австрії, призвело до зменшення на 8,1% млн відвідувачів. В країні також уряд запроваджував нові обмеження, сприяючи на показники захворюваності, що й триває досі. Попри це, міністр туризму Австрії заявила: «Нам потрібно готуватися до різних видів відпусток в цьому році, але оскільки поширення коронавірусу зараз під контролем, ми як федеральний уряд вже можемо обіцяти поступове пом'якшення заходів і переконані, що туристичні поїздки влітку будуть можливими» [55]. Незважаючи на те, що в основному туристичні фірми Австрії орієнтуються на туристів з Німеччини, є надія на можливість відвідування країни громадян інших держав.

Отже, Австрія та Угорщина відомі своїми храмами, синагогами, монастирями та історичними пам'ятками, тому паломники тут знайдуть своє місце. Уряди цих країн максимально заохочують паломників та всіляко сприяють релігійному туризму. В Середньовіччі через територію сучасної

Австрії проходили маршрути прочан зі Сходу на Захід, і простягалися до найважливіших християнських святинь в Римі, Єрусалимі, Сантьяго-де-Компостела. Дані маршрути являли собою складну мережу доріг та стежок.

Найважливіша частина шляху паломників в Сантьяго-де-Компостела проходила вздовж так званого дунайського вала, побудованого в I ст. за часів Римської імперії. Уздовж валу була прокладена дорога, яка з'єднувала укріплені табори легіонерів і прилеглі до них поселення, про що нагадують назви таких міст як Відень або Лінц. Згодом по залишкам давньоримської дороги, був прокладений шлях для паломників, який отримав назву «Дорога дунайського валу». Вона починалася з Відня і простягалася вгору за течією Дунаю через Лінц, Інсбрук, Брегенц і Фельдкірх до швейцарського Айнзідельна, де в X столітті виникло абатство бенедиктинців, а пізніше утворився найбільший центр паломництва, пов'язаний з культом Діви Марії.

Туризм в Угорщині є одним з головних джерел прибутку. Через це виникла потреба в максимальній уніфікації національних законодавств у сфері туризму, а також усунення перешкод візового режиму, удосконалення на шляху міжнародного туризму. Угорщина приваблює туристів своїми історико-архітектурними пам'ятками, музеями, маленькими середньовічними церквами і пишними базиліками, руїнами замків та чудовими палацами. Сприятливе георафічне розташування країни також є значною перевагою для збільшення потоку туристів. Угорщина зацікавлена в процесі активізації розвитку туризму, це підтверджується тим фактом, що в країні щорічно проводяться міжнародні туристичні виставки, присвячені рекламі кожному окремому угорському регіону.

2.4. Реалізація державної політики у сфері популяризації релігійного туризму в Республіці Чехія

Чехія – одна з найцікавіших європейських країн в аспекті туризму. Її давня історія, безліч культурних пам'яток, замки і площі, собори і святині, насиченні духом старовини. Завдяки цьому Чехія є досить привабливою та

цікавою країною для допитливих мандрівників.

Прага – одне з найбільших і найкрасивіших міст Європи. Розташоване в самому серці Чехії, уздовж обох сторін річки Влтави. Неймовірне поєднання старовинних веж і церков з сучасними будівлями залишають в пам'яті незабутні враження і бажання повернутися сюди знову. Прага за кількістю туристів є одним з найпопулярніших міст в Європі. Відомо, що впродовж року місто відвідує до 6 млн туристів. Архітектура зберегла риси багатьох минулих сторіч завдяки тому, що на центр Праги не впала ні одна бомба під час II Світової війни та місто зберегло всі замки, костели і собори, які були побудовані ще на початку XIV ст. Старовинні вулички, середньовічні замки, готичні собори справляють незабутні враження.

Реформаторський рух на території Чехії пов'язаний з особистістю Яна Гуса, смерть якого на території чеських земель, призвела до так званої гуситської революції, яка торкнулася сусідніх країн. Уже понад 500 років Ян Гус залишається чи не найбільш шанованою постаттю в історії Чехії. Загалом більшість творів чеського гуманіста стосувалась апологетики і християнської етики. Як істинний пастир, він розкривав читачам різні аспекти релігійного вчення і літургії, наставляв у християнських чеснотах і закликав дотримуватися Божого Закону, постійно звертаючись до біблійного тексту. Саме Біблія була фундаментом його проповідей і літературної творчості. Гус доводив, що всі істини християнства записані у Слові, і ніхто – ні священик, ні навіть папа не може проповідувати те, що суперечить Святому Письму [56, с. 36].

Значна частина населення країни не відносить себе до жодної релігійної конфесії. За результатами дослідження, яке проводила команда вчених у 2017 році виявлено парадоксальний факт, що місцеві атеїсти несвідомо вважають невіруючих більш небезпечними і аморальними, ніж віруючих. Вчені шукали зв'язок між аморальними вчинками і атеїзмом серед громадян [66].

Чеське суспільство – одне з найбільш секуляризованих в Європі.

Закриті й запустілі церкви свідчать про наявність у народі антиклерикальних настроїв, що зумовлено історичним минулим країни та усвідомленням того, що за часів католицької монархії Габсбургів протягом століть чехи зазнавали національного гніту. Високий рівень атеїстичності населення спостерігається в містах із понад 100 тис. жителів (більше 65%), тоді як найменший показник у невеликих поселеннях із чисельністю жителів до 200 осіб (46%) [63]. В останні роки внаслідок посилення імміграційного притоку трудових мігрантів у Чехію значно зросла частка представників інших релігійних конфесій. Особливо це стосується представників в'єтнамської діаспори, частка якої в останні роки різко збільшилася, що призвело до переваги частки віруючих осіб, які належать до нетрадиційних для країни релігій (буддизму, ісламу та ін.).

На огляд всіх визначних пам'яток Праги варто виділити кілька днів. Середньовічні споруди і пам'ятники культури ваблять туристів з усіх країн світу. Серед найвідоміших туристичних місць, варто виділити такі:

- символ Чехії і найбільший замок в країні – Празький град. В даний час є резиденцією президента Чеської Республіки;
- відома пам'ятка Праги – Карлів міст, який з'єднує береги Влтави, а також користується популярністю серед відвідувачів;
- у центрі старого міста вабить туристів – Староміська площа. Обрамляють її відомі історичні будівлі, такі як собор св. Миколи, палац Кінські, Тинський храм і Ратуша;
- храм Діви Марії перед Тином – святиня Староміської площі Праги, головний парафіяльний храм. Будівництво собору розпочалося в XIV ст., а остаточно завершилося тільки в 1511 р. На початку XV ст., Тинський храм став не тільки духовним центром Старого Міста, але також і головним гуситським костелом Праги. У 1621 р. храм перейшов у користування єзуїтів. Його готичний стиль, підкреслений елементами бароко, вражає своєю красою і величчю.

Традиційною релігією в Чехії є християнство. Після поділу

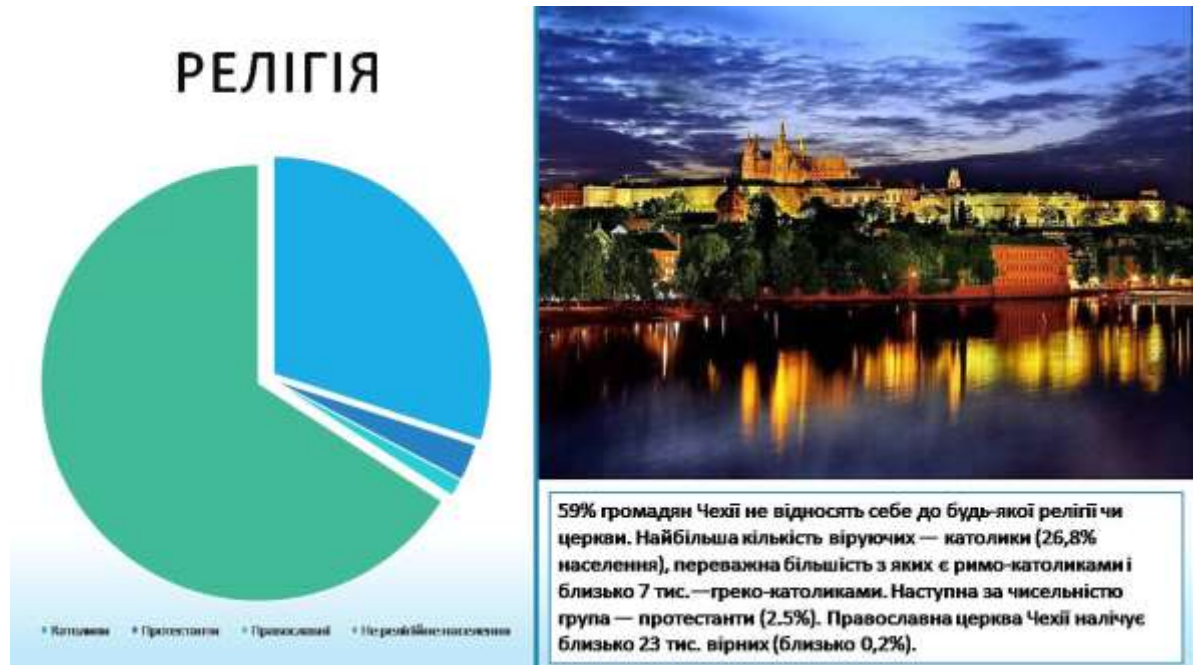
християнської церкви на дві гілки: православну і католицьку, в Чехії встановилася панівна релігія – католицизм. Католицькі вірування почали приживатися в країні в X-XI ст. завдяки проникненню німецької культури і латиниці. Аж до першої половини XX ст., ця релігія переважала в країні. Згодом відбулися певні зміни, і з приходом до влади комуністів, відсоток віруючих католиків суттєво знизився – з 95% до 26% [27].

Згідно зі статистичними даними домінування релігії Чехії станом на 2020 р., можемо простежити, що 23,4 % від загального числа віруючих становлять християни, 76,6 % – атеїсти [65]. Дані свідчать про те, що віруючих в Чехії дійсно малий відсоток. Попри це, не багато є таких, які здійснюють релігійні обряди. У житті християн: католиків, протестантів, православних – релігійна практика присутня мінімально. Більшість населення Чехії вважає, що їхні собори створені для відвідування туристів та привабливості країни в цілому.

Ще з X ст. на території Чехії сформувалося єврейське гето, яке мало власні органи управління, зі своєю політичною, релігійною та побутовою відособленістю від іншої частини населення. Найбільші поселення євреїв в столиці країни – Празі. Збереглося три відомих поселення: під пражьким Градом, під Вишеградом та на території сучасного єврейського міста. Єврейське гето в Празі змінювалося в залежності від історичного періоду. Найвідомішим меценатом та архітектором пражького гето став Мордехай Майзель, який був головою єврейського поселення. Відомо, що у XVI ст., гето розширили і там вперше з'явилася кам'яна бруківка. Внаслідок цього було побудовано кілька синагог, деякі з них існують досі. Серед них Майзелова синагога, яка спочатку була побудована в стилі Ренесанс, а в нинішній час на її місці розміщена експозиція культових срібних виробів з чеських синагог. Вже на початку XX ст. на залишках гето, з'явилося нове місто з центром на Паризькій вулиці. Більшість синагог збереглися, але, на жаль, деякі твори єврейської архітектури були зруйновані, зокрема, це стосується Циганської синагоги. Відомо, що із старих споруд збереглося

лише декілька синагог, цвинтар і ратуша, які нині становлять єдиний у своєму роді музейний комплекс під відкритим небом. Тому для туристів ця локація є досить привабливою і несе за собою цікаву історичну значимість.

Рисунок. 6. Статистика релігій Чехії [57]

Популярністю туристів користуються такі святині Чехії:

- катедральний собор святого Віта – серце столиці Чехії, цей собор названо на честь трьох святих: Віта, Вацлава та Войцеха. Собор славиться на весь світ своєю готичною архітектурою. Його цінують як національну святиню, адже тут поховано останки святих покровителів, правителів, дворян і архієпископів чеської землі (Додаток В). Каплиця святого Вацлава є культовим центром собору святого Віта. Дивовижне внутрішнє оздоблення і нетрадиційний підхід до архітектури підкреслюють винятковість каплиці;
- Празька Лорета – друге місце в Празі, куди прагнуть потрапити паломники зі всього світу. Це великий монастирський комплекс, розташований на Лоретанській площі в Градчанах, неподалік від Празького Града. У монастирі зберігається Лоретанська скарбниця, – це другий за

величиною музей старовинних церковних речей та реліквій у Чехії. Знаменита колекція поповнилася відомою на цілий світ дароносицею під назвою «Празьке сонце», яка виготовлена в 1510 р. із золота та прикрашена діамантами і причасною чашею. Реліквією собору є чудотворна ікона Богородиці Лоретанської, до якої з'їжджаються паломники;

– Страгівський монастир – є одним із відомих паломницьких місць Праги. Монастир належить монахам-премонстрантам. Монастир кілька разів згорав під час пожеж, і сучасна будівля була закладена аж у XIII ст. Символом цього є унікальна бібліотека, яка збереглася в монастирі ще з часів Середньовіччя. Сьогодні тут зібрано понад 130 тисяч томів книг, стародруків і манускриптів, найдавніші з яких датуються XII століттям. Крім того, сама бібліотека, її філософський та теологічний зали, кімната курйозів (кунсткамера) та інші приміщення – розкішний зразок барокового оформлення інтер'єрів;

– базиліка св. Петра і Павла у Вишеграді – відома церква Чехії, адже розташована вона в місці, де король Чехії Вратислав II збудував свою королівську резиденцію, маючи намір звести тут собор, рівноцінний однойменній базиліці в Римі. Не зважаючи на те, що храм, який звів король згорів, місцеві жителі звели новий, який значно відрізняється від попереднього, він містить пам'ятки минулого. Оздоблення храму включає фрески та вітражі, які вражають своєю скульптурою. Найголовнішою реліквією базиліки є панно-образ Діва Марія Вишеградська («Дошова»). Тут також зібрана унікальна колекція фрагментів одягу, взуття, а також літургійний посуд, хрести та ікони періоду правління Вратислава II. У 2003 р. папа Римський Іван Павло II надав собору статус «Великої базиліки», тоді ж вона стала відомим місцем для паломників [64];

– найдавнішою церквою Праги є базиліка св. Георгія Побідоносця, яку 920 р. заснував король Вратислав I. У цьому соборі жіночого бенедиктинського монастиря зберігається мощі св. Людмили – небесної покровительки багатьох вірян, які носять її ім'я. Саме їй Чехія завдячує

будівництвом першої християнської святині на цій землі і поширенню тут християнської віри;

– цвинтарний костел всіх святих – розташований в місті Кутна Гора. Відома святиня тим, що оздоблена кістками скелетів. Традиція зберігати кістки покійних в каплицях, була поширена в середньовіччі. Проте, в цьому храмі вони не просто зберігаються, з останків зроблена основна частина внутрішнього оздоблення. Відомо, що Костніца – це найкраще місце для того, щоб відчутти швидкоплинність буття і замислитися про вічне.

Законодавство Чеської Республіки, утвореної 1 січня 1993 р. увібрало в себе основні принципи державно-церковного права ЧСФР. Проте нове законодавство, прийняте 1 січня 2002 р., обмежило деякі права релігійних громад. Згідно із Законом № 308/1991 р. «Про релігійну свободу і статус релігійних організацій» справи цієї галузі вирішує Департамент церков, який функціонує при Міністерстві культури Чехії замість ліквідованого Комітету у справах релігій. Чинне законодавство передбачає, що всі конфесії, які є офіційно зареєстрованими, мають право на отримання податкових пільг і субсидій від держави. Деякі релігійні громади відмовляються від фінансової підтримки, підкреслюючи тим самим свою незалежність [62].

Державно-церковні відносини в Чеській Республіці врегульовані у відповідності до міжнародних норм права. Держава зробила чимало для того, щоб ліквідувати рецидиви політики комуністичного режиму Чехословаччини відносно релігії та церкви. Специфічною особливістю, яка має історичне коріння, є слабкий зв'язок релігії більшості з національним архетипом і низький відсоток віруючих [36]. Варто також зауважити, що режиму повного і жорсткого відокремлення церкви від держави на території Чехії ніколи не було. Нині держава дотримується принципу, згідно з яким вона не ототожнює себе з будь-якою церквою, а також принципу рівності й автономії церков. Однак, держава співпрацює з церквами у багатьох сферах. Цю модель державно-церковних відносин фахівці з церковного права називають коопераційною.

Рисунок 7. Статистика опитування 1083 громадян Чехії вікової категорії старше 18 років [61]

Згідно з даними соціологічного опитування громадян Чехії щодо релігійної приналежності, варто зауважити, що за 2018-2019 рр., чехи стали більш релігійним. Щоправда, далеко не всі хто називає себе віруючими, регулярно відвідують релігійні споруди. Один раз на місяць, богослужіння відвідують близько 10% респондентів, ще 10% – кілька разів на рік. На Різдво церкви відвідують близько 40% громадян – цю традицію шанують також невіруючі (рис.7).

Ситуація в країні з початком пандемії Covid-19, значно змінилася як і в більшості країн усього світу. Беручи до уваги туристичну галузь, з початку березня відбулося зниження на 67% кількості відвідувачів в країні, за підрахунками голови відділу статистичних показників і туристичних послуг CSO Павла Ванкура. Значного падіння у сфері туризму і послуг зазнала столиця країни – Прага і околиці міста, розвиток яких найбільше залежить від іноземних гостей. Відомо, що власники туристичних фірм Чехії попереджають, що пандемія Covid-19 нанесла катастрофічний вплив на

туризм, сферу громадського харчування та інших послуг. Однак вони мають намір поступово відновити галузь і продовжити розвивати свою діяльність задля задоволення потреб туристів як іноземних, так і місцевих. Міністерство регіонального розвитку, запропонувало в наступному році відроджувати саме внутрішній туризм. Влада Чехії готова надати громадянам країни знижки на розміщення і транспорт з метою подорожей по території країни. Разом з тим, влада держави прогнозує, що при умові повного відкриття кордонів з усіма країнами, доходи музеїв, галерей, пам'яток та об'єктів культурної спадщини скоротяться приблизно на 440 млн євро [34, с. 40-44].

Отже, подорожуючи до Чехії з релігійною метою, обов'язково слід відвідати Прагу та її святині, відвідати глибинки країни, адже в Чехії можна знайти ще багато цікавого та вартого уваги. Через те, що суспільство у Чехії є досить секуляризованим, розвиток релігійного туризму та паломництва активно не розвивається. Не зважаючи на значну кількість святинь, які впродовж багатьох років зводилися на території Чехії, існує не так багато місць куди можна організовувати релігійні тури. Значна кількість церков є закритими та перебувають у занедбаному стані, адже через малу кількість відвідувачів вони не змогли продовжувати своє існування.

Секуляризованість суспільства пов'язана з приходом до влади комуністів, що являється головною причиною зменшення кількості віруючих в країні. Втім, впродовж останніх років відсоток осіб, які відвідують святі місця збільшується, можливо, через декілька років ми побачимо активне відновлення святинь та значний приріст паломників і релігійних туристів, що могло б сприяти процвітанню країни.

Висновок до розділу 2

Отже, в другому розділі розкрито сутність та розвиток релігійного туризму країн Центральної Європи на світовому туристичному ринку. Систематизовано дані про природу, історико-культурні та інфраструктурні ресурси, також розглянуто структуру туристичних потоків в регіоні тощо.

Детально проаналізовано релігійний потенціал Центральноєвропейського регіону, зокрема, Німеччини, Польщі, Чехії, Австрії та Угорщини. Визначено конфесійну приналежність віруючого населення цих країн. Доведено, що релігійний туризм в досліджуваних країнах розвинений достатньо, оскільки є безліч унікальних та неповторних святинь. Вони активно розвиваються в індустрії релігійного туризму та все більше приваблюють паломників. Прослідковано, що значних розбіжностей в релігійному плані немає. Представлено місце і роль становлення паломництва в Німеччині, Польщі, Чехії, Австрії та Угорщині. Паломництво, представляючи собою давню культурну традицію, змогло зберегти свою незмінну сутність впродовж століть і стати складовою частиною сучасного світу. Проаналізовано, що змінюються зовнішні умови здійснення подорожей, але незмінними залишаються мета і їхній зміст.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

3.1. Основні ідентифікатори розвитку релігійного туризму

Туризм – це галузь, яка стрімко розвивається. Багато країн, зокрема, країни Центральної Європи набирають обертів у цій галузі. Туризм – це позитивне явище для країни, яке виражається у формі грошових надходжень від туристів. Для самих подорожуючих – це отримання нових, позитивних вражень, оскільки вони дізнаються історичні факти про інші країни. Туризм – це багатогранне явище. Організація туризму охоплює не тільки релігійні та культурні об'єкти, але й житло, харчування, пересування, тому що кожному потрібні хороші умови для здійснення подорожі. Перетворення будь-якої країни в світі на туристичну зону, змінює обличчя не тільки самої пам'ятки чи комплексу, а й країни в цілому. Роль релігійного туризму зводиться не лише до впливу на економіку, а чи не найголовніше, до усвідомлення необхідності розвитку зв'язків між народами різних країн світу та для взаємопізнання їхньої історії, культури, традицій.

Туризм став послом дружби у міжнародних відносинах. Його розвиток збільшує кількість робочих місць, розширює торгівлю, транспортні перевезення, спонукає до розбудови нових доріг, готелів, туристичних баз, розвитку ринкових відносин та міжнародного співробітництва. За останнє століття туризм перетворився з короткочасних мандрівок на потужну високорентабельну індустрію, величезний комплекс у якому тісно переплелися економічні та соціальні інтереси. В економіці найбільш розвинених країн Центральної Європи ця галузь посідає одне з чільних місць за обсягами доходів, кількістю створених робочих місць, надходжень до бюджету [18].

Країни Центральної Європи мають унікальні умови для розвитку туризму. Попри це, є й причини, що перешкоджають розвитку релігійного

туризму. До основних причин, можна віднести:

- відсутність комплексної програми розвитку релігійного туризму;
- слабка туристична інфраструктура;
- брак рекламно-інформаційної продукції та популяризації релігійного туризму;
- відсутність системи управління релігійним туризмом [3].

Якщо такі країни Центральної Європи як Німеччина, Австрія, Угорщина доволі високорозвинені, то Польща і Чехія відносно слабші в туристичній сфері і в розвитку країни в цілому. Ці держави недостатньо популяризували свої історичні пам'ятки та святині. У випадку з Чехією, можна стверджувати, що країна не дуже зацікавлена у розвитку релігійного туризму, адже переважна більшість жителів не ідентифікують себе з жодною релігією. Популяризація чи, як варто називати, реклама є важливою частиною туристичної галузі, яка, практично, переконує прихильників певних конфесій відвідати святі місця саме у тій чи іншій країні. Їх можуть відвідувати не тільки паломники, але й туристи, яким релігійна складова об'єкта не є цікавою [21, с.66]. На більшість туристичних галузей значним чином впливає майновий стан туристів та економічна ситуація країни. Проте, такі чинники практично не впливають на паломників, адже зазвичай, вони подорожують не з метою відпочинку, а для духовного збагачення.

На ринку праці, існують туристичні агенції, які не тільки надають послуги релігійним туристам, але й усвідомлюють всі тонкощі такого виду діяльності, проте їхня кількість невелика. Механізм залучення іноземних туристів у країни Центральної Європи працює. Попри це, все ж не на достатньому рівні, оскільки іноземці, у яких виникало б бажання побачити ту чи іншу святиню або ж релігійне місце, просто не володіють інформацією про місцевість, яка славиться таким об'єктом [30]. Потрібно рекламувати свої туристичні місця не лише на місцевому, але й на державному рівні.

Релігійний туризм у країнах Центральної Європи також підпорядкований впливу форс-мажорних обставин, таких як війни, теракти та

природні катаклізми. Станом на сьогодні, можемо побачити приклад ситуації в світі. Ще рік тому, ніхто не говорив про таке захворювання, як пандемія Covid-19. Велика кількість туристів, особливо на Великдень, планувала відвідати святині та релігійні місця, проте, у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби, змушені були святкувати вдома. Разом з цим, враховуючи складну епідеміологічну ситуацію у світі, більшість релігійних туристів не лише призупинили подорожі за кордон, але й у своїх країнах змушені були відмовитися від відвідування святих місць.

Якщо розглядати проблеми релігійного туризму країн Центральної Європи під час епідемії, а саме: Німеччини, Австрії, Угорщини, Польщі та Чехії, то варто зауважити, що Німеччині не загрожує проблема зменшення кількості туристів, оскільки серйозних негативних наслідків через це не відбудеться. Вірогідніше, перешкоджати розвитку релігійного туризму та паломництва, може малий відсоток віруючого населення у Чехії. Відомо той факт, що туризм є однією з найважливіших галузей економіки багатьох країн, саме тому вони намагаються розвивати цю сферу, вкладаючи багато ресурсів у рекламу та створюють сприятливі умови для туристів (рис. 8).

Спираючись на думку багатьох європейських вчених, які у своїх працях досліджували проблематику сучасних державно-церковних, державно-конфесійних відносин, можемо зробити певні висновки. З одного боку, це дає поштовх переосмислити відносини між церквами та релігіями, з іншого – державою та громадянським суспільством. Причиною цього є те, що в першу чергу, інтегруються досить різні політичні та релігійні спадщини європейських країн. По-друге, на думку більшості вчених, секуляризаційні процеси, спричинені Просвітництвом, Реформацією, Гуманізмом, які беруть початок з XVI-XVII ст., кардинально змінили обличчя Європи [14]. Процес кардинальних змін державно-церковних відносин в європейських посткомуністичних країнах дещо відрізнявся. В першу чергу, це зумовлено тим, що кожна країна має свої історичні та духовні традиції, етно-конфесійну структуру суспільства. Варто зауважити, що у цьому відношенні приклад

Польщі як типової католицької держави є особливо показовим. В цій країні католицька церква традиційно відіграє активну роль як в соціальній так і в політичній сфері суспільства. Ще на початку 1980-х років влада країни стала ліквідовувати перешкоди у сфері релігійної свободи [8]. Наслідком стало відродження релігійного життя і це призвело до збільшення чисельності релігійних організацій, будівництва нових культових будівель, лібералізації законодавства про свободу совісті та діяльність релігійних громад. Проте, важливо зазначити, що міжконфесійні відносини в Польщі на сучасному етапі, мають свої прогалини. Це простежується у неприязні між різними напрямками християнства. Ідеологи католицизму констатують той факт, що їхні церковні постулати кращі і прогресивніші на відміну від православних.

Угорські вчені, які досліджували модель державно-церковних взаємин констатують, що церква в Угорщині займає слабкі позиції, на відміну від Польщі, а конфесійна складова цієї країни є досить складною. Специфічною особливістю щодо релігійної ситуації в Чехії, являється слабкий зв'язок релігії більшості з національним архетипом і низький рівень віруючого населення країни. Це породжує проблеми збільшення кількості локацій, які можна додати до списку відвідування туристів з релігійною метою. Аналізуючи існування і розвиток сфери релігійного туризму Німеччини, то варто зауважити, що у житті сучасних німців релігія відіграє другорядну роль. Є велика кількість населення, які відвідують церкву, але в буденному житті не слідують церковним канонам.

Міжкомунікаційний аспект є досить важливим в процесі розвитку релігійного туризму. Оскільки через туриста поширюється і здійснюється комунікаційний вплив культових споруд, у якому об'єкти поклоніння виступають як суб'єкти комунікації. Відомо, що у вихованні людської особистості, релігійний туризм відіграє чималу роль. Відвідування святині є значною подією для особистості. Варто розрізняти паломництво та релігійний туризм. Культові споруди й пам'ятки як об'єкти туристичної комунікації справляють більш потужний виховний вплив на особистість

віруючого туриста, ніж атеїста. Слід окреслити певні аспекти інформаційно-комунікаційного впливу релігійного туризму і паломництва:

- організація подорожі відповідно до її мети;
- усвідомлення історико-культурних моментів, пов'язаний з об'єктом відвідування;
- формування цілісного враження від подорожі;
- усвідомлення туристом цінності пам'ятки.

Успішність подорожі зростає, якщо турист готовий внутрішньо сприйняти високу духовну цінність, якщо турбується не лише про власну їжу та відпочинок, але й про духовне та культурне збагачення. Паломництво у внутрішньо-психологічному сенсі допомагає формуванню в характері людини виваженості та рішучості, терплячості та мужності, сприяє загартуванню характеру в очікуванні труднощів від поїздки. Релігійний туризм більш багатогранний і місткий, аніж звичайна туристична подорож [15]. В процесі здійснення релігійної подорожі, туристи мають на меті не лише побачити культовий об'єкт поклоніння, а й досягнути катарсис та здобувати духовну цілісність.

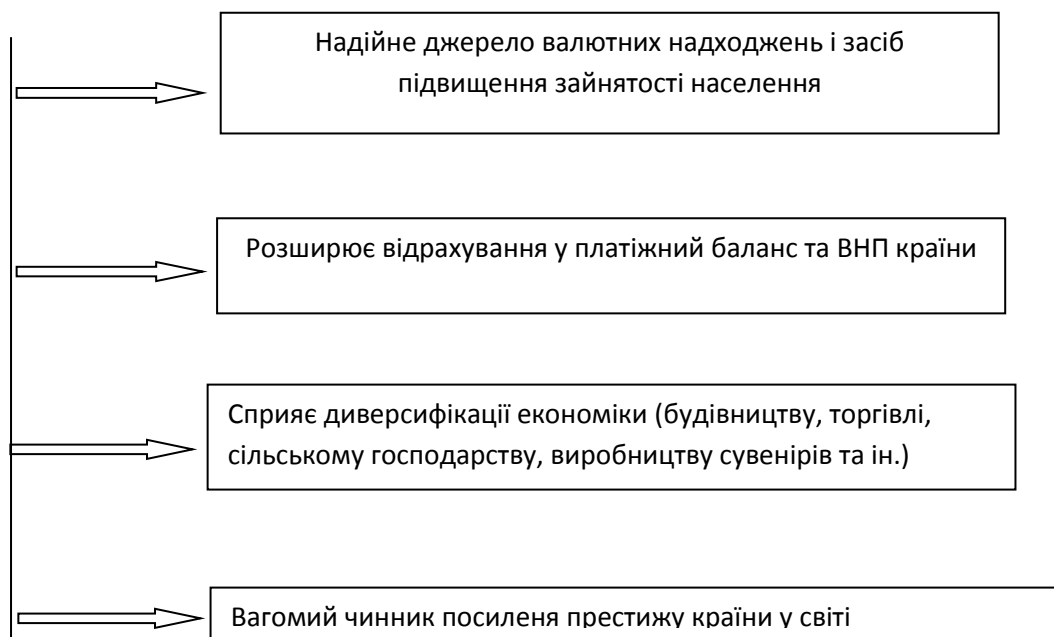

Рисунок 8. Чинники впливу міжнародного туризму, зокрема релігійного на економіку країни [48]

Туристична індустрія виступає потужним соціально-політичним чинником, яка визначає також політику багатьох країн і регіонів світу. Проблемами розвитку туризму у країнах Центральної Європи є недостатня обізнаність туристів про наявність культурної та релігійної спадщини. Це пов'язано з тим, що відсутня належна рекламна кампанія. Крім того, важливо реконструювати та популяризувати нові туристичні місця, адже є багато об'єктів, які зараз знаходяться в занедбаному стані та які є маловідомими. На жаль, в країнах Центральної Європи, деякі верстви населення живуть значно бідніше, ніж визначено в статистичних даних рівня бідності [52]. Така категорія людей зазвичай обирає більш дешевший сегмент послуг, через це і стримується розвиток туристичних місць. Для подальшого розвитку туристичної спадщини в країнах Центральної Європи, слід зосередити увагу та таких аспектах:

- залучення інвестицій для розвитку туристичного потенціалу країн;
- поширення туристичних зон та пошкваллення інтересу туристів аби вони мали бажання відвідувати не лише столицю, але й інші привабливі міста. Це можна зробити за допомогою різних тактик. Спочатку заохочуючи відвідувачів залишатися довше, в подальшому створити тури та вигідне і комфортне транспортне сполучення до інших туристичних місць країни;
- застосування комплексної туристичної стратегії вимагає інтегративного підходу, багатогалузевого бачення, врахування під час обговорення думки громад на території яких знаходяться туристичні об'єкти та ін.

Слід розробити стратегічний підхід до розвитку туризму, що включає принципи сталого розвитку, аналізуючи їх з точки зору місцевих переваг, що вимірюються міжрегіональним конкурентним тиском. Більше того, стратегічне планування повинно відповідати ресурсам регіону для розвитку туризму та ефективній системі управління і моніторингу. Крім того, вищий

рівень освіти та професійна підготовка будуть важливим фактором для подолання проблем з якими стикаються країни Центральної Європи в процесі розвитку туристичних напрямків.

Отже, ніхто не застрахований від форс-мажорних обставин, тому країни повинні бути готовими до всіх можливих проблем пов'язаних з розвитком релігійного туризму. Незважаючи на різноманітність викликів розвитку туризму, привабливість країн Центральної Європи для західних туристів помітно зросла за останнє десятиліття. Це чітко відображається на статистичних даних таких країн, як Чехія, Угорщина, Польща, Німеччина та Австрія за останнє десятиліття [51]. Таким чином, карта туристичних місць регіону Центральної Європи, а також наявність актуальної пропозиції та попиту на них, швидше за все будуть змінюватися й надалі.

3.2. Розвиток релігійного туризму, як шлях до відновлення туристичної галузі в умовах соціально-економічної кризи

Туристична галузь – це галузь, яка повинна активно розвиватися та охоплювати нові аспекти туризму, потрібно завжди підтримувати рівень знань туристичного сегменту різних країн та вдосконалюватися кожного дня. Для успішної організації релігійного туризму потрібна взаємодія туристичних агенцій з церковним керівництвом. Адже зрозумілий є той факт, що неможливий наплив туристів в святе місце, де вхід для іноземців чи окремих громадян обмежений.

Варто також зауважити, що необхідно розвивати та об'єднувати релігійний туризм з іншими видами, до прикладу науковим. Такі поїздки малочисельні, але вони розширюють географію туристичних поїздок. Метою слугуватиме екскурсійно-ознайомчі подорожі по різних містах, природних зонах і країнах. Вчених цікавить релігійна спадщина: рукописи, різні культові предмети, археологічні розкопки, архітектурні форми, минуле релігій та багато іншого.

Іноземні туристи, які відвідують країну, поповнюють бюджет в процесі

своєї подорожі. До прикладу, в результаті витрат, що здійснює іноземний турист в країні перебування: по-перше збільшуються доходи туристичних фірм; по-друге, підвищується попит з боку туристичного сектора економіки; по-третє, збільшуються особисті доходи населення, прямо або тісно пов'язаного з туристичним бізнесом, що викликає зростання туристичного попиту.

Для того, щоб приваблювати іноземних релігійних туристів, країні потрібна наявність різноманітних природних та історико-релігійних ресурсів. Для цього країна повинна дбати не тільки про пам'ятки архітектури, а й про храми, собори, костели, мечеті та інші об'єкти релігійного значення. Адже, саме велика кількість святинь, приваблюють релігійних туристів та паломників. Паломники в більшості випадків вибирають ті країни, де є чудотворні місця та локації багаті на історичне минуле.

На теперішній час, в індустрії релігійного туризму можна визначити чотири складові, які є основою туризму:

- релігійні об'єкти;
- розміщення туристів;
- харчування;
- транспорт.

Вище перерахований список, потребує значних зусиль в розробці туристичного продукту, тобто створення умов та організація подорожей є вкрай ускладненим процесом. Створення тур-продукту звичайно починається із зародження ідеї та прийняті рішення розробити туристичний пакет (надання послуг розміщення, перевезення, харчування туристів, послуги гідів, перекладачів та інші). Після прийняття рішення про створення туру (туристичного пакету), відбувається узагальнення кількох етапів розробки тур-продукту:

- вивчення попиту на туристичному ринку й визначення базових складових туру;
- розрахунок вартості туру (цінова політика);

- продаж (реалізація) туру, тобто просування його на ринок.

На початку відбувається створення концепції туру, вивчення основних тенденцій як в паломницькому, так і в екскурсійному туризмі релігійної тематики. Поруч із попитом досліджується також пропозиція щодо пошуку та відбору для майбутнього туру первинних туристських послуг та його виробників і постачальників. Вивчаються релігійні центри, до яких прибувають туристи. Важливі їх транспортна доступність, ступінь розвитку інфраструктури, якість послуг тощо.

При практичній організації паломницьких поїздок, досліджуються особливості проведення культових заходів, а саме можливість прийняти туристів в храмах, монастирях тощо. Під час створення туру важливо враховувати всі нюанси. До прикладу, окремі чоловічі православні монастирі з метою здійснення паломництва, приймають лише чоловіків, до Мекки дозволено в'їзд лише мусульманам [20].

Коли завершено вивчення попиту й пропозиції, на ринку складається вербальна модель (робочий проект) туру. Туроператор вибирає контрагентів, встановлює з ними контакт і починає переговори. Після цього, здійснюється просування тур-продукту на туристичний ринок. Створення системи заходів, спрямованої на попит й стимулювання збуту туристських послуг (збільшення продажів) [26].

Нині у світі дедалі більше набувають розквіту різноманітні види пізнавального, зокрема, і релігійного туризму. Маршрути поїздок віруючих різних конфесій склали такі країни Центральної Європи, як Австрія, Чехія, Німеччина, Угорщина, Польща та інші країни, що мають релігійну значимість. Проте, більшість туристичних фірм, які займаються створенням турів цієї сфери, не мають підтримки і благословіння церкви. Вартість поїздок з такою метою за кордон, перевищує фінансові можливості деяких громадян країни. Перспективами розвитку релігійно-паломницького туризму є:

- зростання кількості паломників-туристів за рахунок підтримки

держави й інформаційно-роз'яснювальної роботи за кордоном;

- збільшення кількості паломницьких центрів та обслуговуючих підрозділів, що є основою релігійного туризму в будь-якій державі;

- набуття державою статусу одного зі світових релігійно-паломницьких центрів за допомогою забезпечення збереження її культурно-сакральної спадщини та гарантування вільного переміщення іноземних паломників її територією;

- створення реєстру основних паломницьких центрів певної країни, з детальним описом релігійних пам'яток, святих місць, паломницьких релігійних турів, поїздок, вартості послуг, схем маршрутів і відповідної інфраструктури;

- об'єднання зусиль усіх туристичних підрозділів із метою підвищення забезпечення організації та проведення релігійно-паломницьких турів;

- зростання прибутків від релігійного туризму на основі розвитку необхідної інфраструктури й сервісних послуг;

- покращення співробітництва вітчизняних туристичних фірм і релігійних організацій, які координують паломницькі послуги з іноземними партнерами, котрі працюють у сфері релігійно-паломницького туризму.

На прикладі досвіджуваних країн, можна простежити тенденцію переходу від командно-адміністративної до регульованої ринкової економіки і приєднання Європейського союзу. Аналізуючи перспективи розвитку туризму у цих країнах на кінець XX – початок XXI ст., варто підкреслити, що сучасний туризм – це та сфера економіки і життєдіяльності суспільства, яка певною мірою інтегрує практично всі галузі господарства [24]. Цей чинник повинен бути на першому місці у формуванні туризму як галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний та соціальний стан країн в цілому, а також дасть можливість стимулювати ряд важливих галузей економіки, сприяти зміцненню нового позитивного іміджу нових країн-членів ЄС.

Варто зауважити, що останнім часом, туризм Польщі розвивається досить швидкими темпами і ця галузь є однією із важливих складових польської економіки. Цьому посприяло створення туристичних організацій, проєктів, прийняття законів, які відповідають нормам права Європейського союзу. Зокрема з липня 2006 р. по січень 2011 р. було реалізовано проєкт «Туризм без кордонів – промоція туристичних центрів Єврорегіону Буг». Метою проєкту стало зміцнення туристичного сектору таких міст як Люблін, Луцьк, Брест [41]. Було створено польську туристичну організацію (Polska Organizacja Turystyczna – «ПОТ»), яка з 2000 р. розпочала свою діяльність. Це державна інституція, яка займалася просуванням і розвитком польського туризму. Наразі підтримує тісні зв'язки з 20-ма іншими національними туристичними організаціями, співпрацює з органами самоврядування, навчальними та науковими закладами, регіональними і локальними туристичними фірмами [59].

Польща досить успішна країна, туризм на сьогоднішній день стрімко розвивається, зокрема релігійний. Туристи мають можливість відвідати екскурсії по фортецях і замках, старовинних польських містах. Згідно статистичних даних, щорічно Угорщина отримує доходи у кілька мільярдів доларів від туризму [60]. Завдяки продуманій стратегії розвитку туристичної сфери в державі, кількість туристичних організацій в Угорщині, які мають ліцензії на туристичну діяльність, щорічно збільшується, незважаючи на кризові явища в економічній сфері.

Беручи до уваги історичне минуле Чехії, варто зауважити, що 1993 р. була створена організація з метою розвитку туризму в країні, яка отримала назву Czech Tourism. Станом на сьогодні, організація формує нове сприйняття країни з перспективою на перетворення її з посткомуністичної у привабливу туристичну країну. Позитивним є той факт, що Чехію представляє 21-не закордонне представництво організації Czech Tourism. До основних цілей варто віднести:

- популяризація туристичної складової на міжнародній арені;

– здійснення рекламної діяльності, що породжує формування позитивного іміджу та збільшення обсягу іноземних туристів до Чехії.

Австрія є однією із найбільш розвинених країн Європейського союзу. Згідно статистичних даних, з 2008 р. і по сьогоднішній день, країна підтримує галузь туризму на належному рівні [38]. Саме в цій країні є школи зі світовим ім'ям, які спеціалізуються на вивченні туризму. Е.Сахарчук та Е.Грайне при проведенні аналізу структури моделі освіти в сфері туризму Австрії, виявили найбільш важливі характеристики: закріплення теоритичних знань на практиці, комплексний підхід до вирішення завдань профільної освіти, ціленаправлення навчальної та профорієнтаційної діяльності на освітніх рівнях, широкий діапазон освітніх траєкторій. Все це свідчить про високий рівень австрійської освіти.

В країні є всі передумови для подальшого розвитку якісного туризму, ця галузь має високий потенціал в майбутньому. Варто також врахувати той факт, що з появою новітніх технологій ХХІ ст. є можливість подорожувати онлайн, не виїжджаючи за кордон. Віртуальна карта паломництва була створена в 2007 р. і з того часу дозволяє стежити за паломницьким рухом (рис.9).

Рисунок 9. Електронне паломництво в Польщі [51]

Послуги в мережі Інтернет, служать базою знань для паломництва, де користувачі Інтернету можуть заявити про свою участь у певних групах і практично зустріти паломників та почати взаємодіяти з людьми, які беруть участь у справжньому паломницькому шляху. Це є можливим, оскільки до Інтернету підключено більше пристроїв, ніж людей на всій планеті. Залучення соціальних мереж відіграє важливу роль у повсякденній діяльності більшості людей. Тому дані про ефективність допоможуть забезпечити, щоб соціальні медіа залишалися важливою частиною паломницької поведінки. За віртуальним паломництвом можна стежити не лише за допомогою віртуальної карти, а й за допомогою каналів соціальних мереж, таких як: Skype, Instagram, Twitter, завантажені відео YouTube, а також інформації, яка розміщена в мережі Facebook.

Адам Сученек з Polkomtel SA, який є технологічним партнером фонду «Орока», – творці проєкту «Віртуальна карта паломництв», запитали про те, як працює інструмент: «Кожна паломницька група обладнана телефоном, який локалізований оператором, тоді на карті відображається позиція користувача цього телефону» [21]. За допомогою сучасних технологій місце паломництва можна легко визначити (рис.10).

Рисунок 10. Шість найкращих соціальних медіа за 2016 рік [16]

Отже, варто зауважити, що для покращення розвитку релігійного туризму, повинні працювати не тільки туроператори, а й держава, діячі церкви та самі громадяни. Паломницькі місця приваблюють маси паломників, як це було в Античні часи, зараз різниця полягає в тому, що паломники не тільки зацікавлені у відвідуванні святого місця, але й в кожному аспекті, що оточує шлях до бажаної локації. Без сумніву, туристична індустрія та участь в інформаційно-комунікаційних технологіях у туристичній діяльності представляють паломництво як товар споживання. Роздумуючи про життя, шукаючи трансцендентні цінності, емоційний, ментальний чи духовний шлях, можна сказати, що паломники частково є туристами, а туристи частково є паломниками. На прикладі досліджуваних країн, можна побачити картину розвитку туристичної галузі та зрозуміти, що ініціативність до створення нових організацій, проведення фестивалів, заходів із залученням людей, які зацікавлені в розвитку туризму, зокрема, релігійному, цілком можливо досягати високого рівня в цій галузі, що сприятиме підвищенню економічного потенціалу країни в цілому.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі визначено проблеми і перспективи розвитку релігійного туризму в країнах Центральної Європи: визначені найважливіші засади міжкультурно-комунікаційного аспекту; основні перешкоди розвитку релігійного туризму; відтворено шляхи відновлення туристичної галузі в умовах соціально-економічної кризи. Сучасний стан розвитку людства вимагає переосмислення і пошуку нових ефективних шляхів для подальшого становлення світового співтовариства.

Зосереджена увага на основних причинах перешкод розвитку релігійного туризму Німеччини, Польщі, Чехії, Австрії та Угорщини. Варто пам'ятати про форс-мажорні обставини, такі як війни, теракти та природні

катаклізми, які несуть за собою негативні наслідки на розвиток туризму в цілому. Проаналізовано, що на більшість туристичних галузей значним чином впливає майновий стан туристів та економічна ситуація країни [9].

Зазначено, що перспективами розвитку релігійно-паломницького туризму є: зростання кількості паломників-туристів за рахунок підтримки держави й інформаційно-роз'яснювальної роботи за кордоном; об'єднання зусиль усіх туристичних підрозділів із метою підвищення забезпечення організації та проведення релігійно-паломницьких турів; зростання прибутків від релігійного туризму на основі розвитку необхідної інфраструктури й сервісних послуг.

Разом з цим, визначено шляхи відновлення релігійного туризму досліджувальних країн. Сьогодні, завдяки туристичним агенціям, механізм залучення іноземних туристів у країни Центральної Європи працює. Варто посилювати рекламу про нові туристичні місця не лише на місцевому, але й на міжнародному рівнях. Ми бачимо, що країни Центральної Європи зацікавлені у розвитку туризму в цілому, проте не бачать великих перспектив у релігійному туризмі.

ВИСНОВКИ

У роботі отримано результати, які у сукупності розв'язують важливе наукове завдання, що полягає у дослідженні міжкультурно-комунікаційного аспекту релігійного туризму країн Центральної Європи, яке дозволяє збагатити теоретико-методологічні засади сучасного релігієзнавства та розширити феномен міжкультурної комунікації, яка за рахунок соціальної взаємодії на індивідуальному і груповому рівнях, сприяє позитивній глобалізації, формує відносини довіри та взаєморозуміння, координує спільні цінності різних культурних спільнот, а відтак є інструментом встановлення діалогу між культурами різних країн.

Відповідно до визначеної мети і поставлених завдань, результати дослідження міжкультурно-комунікаційного аспекту релігійного туризму країн Центральної Європи, дозволяють зробити наступні висновки.

Систематизовано історіографію, джерелознавчу базу, методи та понятійно-категоріальний апарат дослідження. Виходячи з аналізу опрацьованої літератури зарубіжних та вітчизняних дослідників щодо сутності міжкультурно-комунікаційного аспекту, варто зауважити, що для досягнення ефективної міжкультурної комунікації серед інших країн, знання та вміння є необхідними компонентами, але не вичерпними. Формування міжкультурно-комунікаційного аспекту передбачає готовність громадян однієї країни до взаємодії з іншими системами культурної орієнтації та базується на повазі інших культурних цінностей.

Визначено місце і роль паломництва в структурі релігійного туризму, проаналізовано його історичні та сотеріологічні аспекти. При цьому, в роботі особлива увага приділена міжкультурним особливостям та розвитку релігійного туризму країн Центральної Європи. Означено розширення культурного простору для прочан і свободу реалізації духовної потреби віруючим.

Головними мотивами при здійсненні паломництва та релігійного

туризму можна назвати:

- здійснення релігійного обряду або участь у ньому;
- поклоніння святому місцю, храму, мощам;
- отримання благодаті.

Основними споживачами цього туристичного продукту є віруючі люди, а також туристи, які цікавляться історією релігій. Туризм перетворився в перспективну галузь міжнародного бізнесу з багатьма напрямками свого розвитку.

Виявлено складні і суперечливі питання, які пов'язані в першу чергу з комплексною програмою розвитку релігійного туризму, адже це важлива складова для поліпшення економіки в окремих країнах, посилення контактів між представниками різних конфесій. Важливо аби людство мало повагу до традицій і духовного життя різних народів. По-друге, необхідна ефективна рекламно-інформаційна продукція, яка змусить зацікавитися тим чи іншим релігійним туром. Це допоможе саме збільшити кількість туристів, які планують скористатися послугами туристичних організацій для поїздки з релігійною метою. Проаналізовано проблемне питання щодо загострення міжетнічної напруженості, що свідчить про недоліки в освітній та культурній політиці країн.

Доведено, що релігійний туризм регіону Центральної Європи, зокрема, в таких країнах як Німеччині, Австрії, Угорщині, Чехії та Польщі розвинений достатньо, в цих країнах є безліч унікальних та неповторних святинь. Вони активно розвивають індустрію релігійного туризму та приваблюють все більше і більше паломників. Значних розбіжностей в релігійному плані немає. В регіоні домінує християнство, представлене всіма напрямками: більшість віруючих в досліджуваних країнах сповідують католицизм, значно менше протестантизм і православ'я.

Дослідження теми «Міжкультурно-комунікаційний аспект розвитку релігійного туризму в Центральній Європі» відкриває перспективи зближення теорії і практики в сучасному культурологічному та

релігієзнавчому дискурсі. У роботі зосереджено увагу на міжкультурно-комунікаційному аспекті Німеччини, Польщі, Чехії, Австрії та Угорщини, простежується проблематика та перспективи розвитку релігійного туризму цих країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела:

1. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: <https://unwto.org/>
2. Tourismus in Zahlen 2011, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden 2012. URL: <https://www.destatis.de>
3. Travel and Tourism, Economic impact 2012, Germany, WTTC. URL: <https://www.wttc.org>
4. Zahlen-Daten-Fakten 2011, Deutscher Tourismusverband. URL: <https://www.deutschertourismusverband.de>
5. Polska.travel. URL: <http://www.polscha.travel/uk>
6. Tourism in Hungary. URL: www.hungary.com.
7. Закон України «Про туризм» №1282/4 від 18.11.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №29
8. Rzecznik praw obywatelskich «Wolność sumienia i wyznania» Art.53 od 01.06.2017 URL:https://www.rpo.gov.pl/pl/raport_1/859

Підручники, посібники, довідкові матеріали:

9. Абрамов В.В. Історія туризму: підруч. Харків: Видавництво «Форт», 2010. 286 с.
10. Азар В. Туризм – еще один феномен XX века. Туризм: практика, проблемы, перспективы. Харьков. 2015. 350 с.
11. Александрова А.Ю. Международный туризм Учебник. М.: Аспект Пресс, 2002. 470 с.
12. Александрова А. Ю. Международный туризм. М.: Аспект, 2004. 52 с.
13. Анурин, В.Ф. Маркетинговые исследования потребительского рынка: уникальный отечественный опыт. СПб.: Питер, 2004. 269 с.
14. Афанасьев І.Ю., Устименко Л.М., Історія туризму. Навчальний

посібник. К.: Альтерпрес, 2005. 320 с.

15. Бабарицька В. Менеджмент туризму. Туроперейтинг, понятійно-термінологічні основи. Сервісне забезпечення тур продукту. К.: Альтерпрес, 2004. 286 с.

16. Бабкин А.В. Специальные виды туризма. Ростов-на-Дону: 2008. 37 с.

17. Байназаров А.М. Туристичний імідж регіону: монографія. Перепелиця; Харк. нац. Ун-т ім. В.Н. Каразіна. 2011. 311 с.

18. Бернет Дж., Мориарти С. Маркетинговые коммуникации. Интегрированный подход. СПб, 2001. 864 с.

19. Боголюбов В.С., Орлова В.П. Экономика туризма. М.: Академия, 2005. 355 с.

20. Биржаков М.Б. Паломнический и религиозный туризм. «Туристские Фирмы», справочник. СПб: ОЛБИС, 1997. 360 с.

21. Вишневська О. О. Туристичне країнознавство: підруч. для студ. ВНЗ. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 756 с.

22. Дурович А.П. Маркетинг в туризме: Учеб. Пособие. Минск: Новое издание, 2005. 496 с.

23. Дурович А.П. Реклама в туризме: учебное пособие. Минск: Новое издание, 2003. 496 с.

24. Джугенхаймер Д.У., Уайт Г.И. Основы рекламного дела / пер. с англ. Самара: Корпорация «Федоров», 1996. 476 с.

25. Зорин И.В., Каверина Т.П., Квартальнов В.А. и др. Менеджмент туризма: Туризм как вид деятельности: Учебник. М.: Финансы и статистика, 2001. 288 с.

26. Ильина Е.Н. Туризм, путешествия, создание туристской фирмы. Агентский бизнес: учебник для туристических колледжей и вузов. М.: РАМАТ, 2008. 157 с.

27. Каурова А.Д. Организация сферы туризма: Учеб. пособие. СПб: «Издательский дом Герда», 2005. 320 с.

28. Калініч Ю. А. Релігієзнавство: Підручник. К. : Наукова думка, 2000. 325 с.
29. Квартальнов В.А. Иностраный туризм. М., Финансы и статистика, 1999. 186 с.
30. Любіцева О.О., Романчук С.П. Організація православного паломництва в Святу Землю – Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія. К., 1999. 236 с.
31. Любіцева О.О., Романчук С.П. Паломництво та релігійний туризм: Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2011. 416 с.
32. Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т. Рекреационная география, М.: МГУ, 1981. 208 с.
33. Муравьев А.Н. Путешествие по святым местам. М.: «Книга В», 1990. 344 с.
34. Наумова А.В. Интегрированные маркетинговые коммуникации в местах продажи. Личные продажи. Новосибирск: СибУПК, 2007. 126 с.
35. Палінчак М. М. Трансформація державно-церковних відносин в Угорській Республіці. Ужгород: Центр гунгарології УжНУ, 2010. 446 с.
36. Палінчак М. М. Правове регулювання державно-церковних відносин в постсоціалістичній Чехії. Ужгород, 2011. 185 с.
37. Релігійні традиції світу. У 2-ух томах. Том 1. М.: КРОН–ПРЕСС, 1996. 576 с.
38. Саган О. Н. Держава і Церква – основні моделі взаємодії. Релігійна свобода: Свобода релігії і міжрелігійний діалог: глобальні виміри й локальні вияви. К., 2011. 345 с.
39. Сенин В. С. Организация международного туризма Учебник. М.: Финансы и статистика, 2003. 400 с.
40. Соколова М.В. История туризма: учебное пособие. М., 2004. 352с.
41. Тришин А. Ф. Мировые религии и религиозные памятники: Учеб. пособие. Брянск, 1997. 328 с.

42. Тодер Т. Х. Религиозный туризм. М., 2003. 45 с.
43. Толкачев А. Н. Личные продажи и новые подходы. М.: ЭКСМ, 2010. 400 с.
44. Христов Т. Т. Религиозный туризм. Учебное пособие М.: Издательский центр «Академия», 2005. 288 с.
45. П. Яроцкий, Релігійний релятивізм і міжконфесійна толерантність у контексті міжрелігійного і міжкультурного діалогу. Чернівці. 2010. 345 с.

Наукові статті надруковані у фахових та інших виданнях:

46. Ботавина Е.Б. Туристический потенциал Австрии. *Вестник университета*. 2020. № 6. С.76-82.
47. Данько Н.І. Брендинг як напрям вдосконалення рекламної стратегії туристичного підприємства. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2013. №1086. С.133 – 137.
48. Євтушенко О.В. Сенсорний маркетинг у туристичному бізнесі – новітня технологія в просуванні туристичного продукту. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2013. №1086. С.145 – 149.
49. Жданов Н.С. Паломницький туризм – за і проти. *Турист*. 2003, №6. С.20.
50. Зеленюк Ю.О. Релігійний туризм як комунікаційний засіб виховання людської особистості *Наукові записки*. 2013. С.80 – 95.
51. Корсак Р. В., Берец А. Розвиток туризму в країнах Європейського Союзу та досвід організації для України на початку ХХІ ст. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. С. 98-101.
52. Криворученко В. Туризм – справа прибуткова. Якщо вона розвинена *Голос України*. 1999. С.12.
53. Сапелкіна З.П. Духовність як життєвий орієнтир релігійних

лідерів сучасності. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2016. № 1-2. С.93 – 97.

54. Скорченко Ю.А. Сучасний туризм: тенденції розвитку та деякі актуальні проблеми галузі. *Всеукр. студ. наук.-практ. конф.: Молодь, суспільство, культура*. 2007. С.99-108.

Електронні ресурси:

55. Всі Тури Е. URL: [http:// vsitury.com.ua/ tours/](http://vsitury.com.ua/tours/)
56. Концепція регіону Центральної Європи: актуальний погляд. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2015/1778>
57. Образ Яна Гуса у богословському дискурсі: сучасний погляд. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search>
58. Привет Польша. URL: <http://www.privet-polsha.ru/>
59. Религиозный туризм. URL: <http://fontell.ru/category/religioznyj-turizm/>
60. Релігійний туризм. URL: http://risu.org.ua/ua/relig_tourism
61. Туристичне країнознавство Європи. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua:8080/bitstream/.pdf>
62. Сутність поняття «Туристична політика держави». URL: <http://internationalrelationstourism.karazin.ua/resources/0972e70438b25b02bf248b48e8daf311.pdf>
63. World Tourism. URL: <http://www.world-tourism.org/>
64. Geography of tourism of Central Europe countriesfile. URL: https://www.researchgate.net/publication/304525978_Geography_of_tourism_of_Central_and_Eastern_Europe_countries
65. Cultural and religious tourism management in european cultural routes tourism. URL: <https://www.researchgate.net/publication/>
66. Ústav religionistiky. URL: <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/2205577-lide-povazuji-ateisty-za-mene-moralni-mysli-si-i-samotni-ateiste-vcetne-ceskych>

ДОДАТКИ

Додаток А. Санктуарій Божого милосердя в Лагевниках.

Додаток Б. Церква Святого Рупрехта – Ruprechtskirche.

Додаток В. Катедральний собор святого Віта в Празі.

Додаток Г. Церква з кісток у Чехії.

